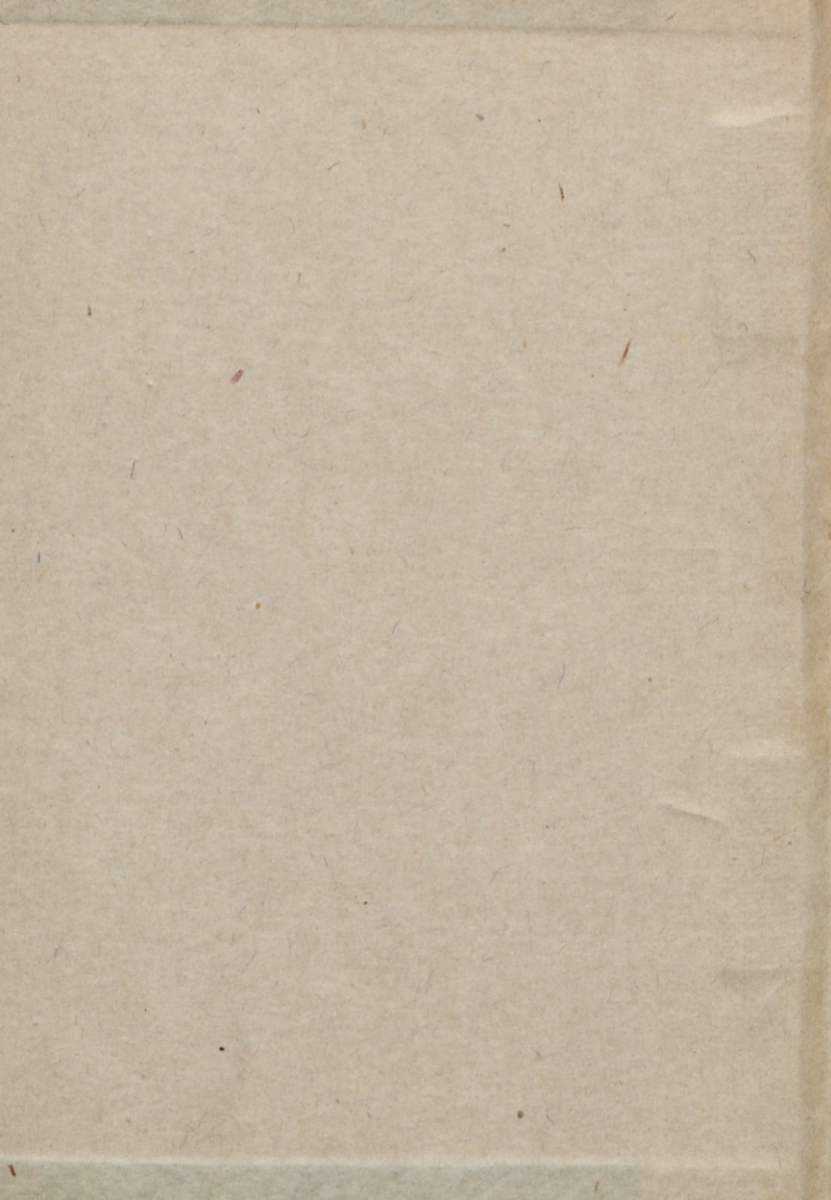

IGO KAŠ:
DALMATINSKE
POVESTI

Pop. 16/4 1951
O.D.

PROSVETI IN ZABAVI

1. -

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

IGO KAŠ
DALMATINSKE
POVESTI

V LJUBLJANI, 1920.

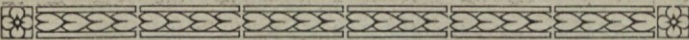
IZDALA ZVEZA KULTURNIH DRUŠTEV.
ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA.

CA 150

D 279/1983

UREDIL DR. JANKO ŠLEBINGER
NATISNIL A. SLATNAR V KAMNIKU.

Stipo.

Plaziti se med strmimi skalami in ostrimi ploščami razpokanega kamenja, katero ure hodá pokriva prvo planoto nad levim bregom reke Cetine — poskakovati in viti se med grmovjem bodečega brinja, nizkih gabrov in hrastičev za ovčami in kozami, to je bila usoda mlademu Stipu.

„Za poljedelstvo ni sposoben“, dejala je mati, „saj izpridi vse, česar se dotakne; toda najrajši postaja pri delu in se ozira po dolini in bregovih, kakor da jih ni videl še nikdar.“

„Naj tedaj bravino pase“, odvrne oče.

Dolgočasno se je marsikomu zdelo Stipovo življenje; ali dolgočasno ni bilo! Na nizki glavíci, ki preseza kamenito zemljišče za nekoliko metrov, je imel trinajstletni pastirček svoj „grad“. Ondi je vladal svoji čredi, ondi je bival najrajši.

Pod brdom teče med zelenimi bregovi bistra Cetina, ki nabira svoje vode pod velikanskimi stenami golega Dinare. Na desnem bregu se razprostira širna ravnina; razsežne šume visokega trstja in gostega ločja, bogati travniki in pašniki jo krijejo, visoki topoli stoje ob jarkih, ki izvajajo močvirne vode; goste vrbe obrob-ljajo skrajne njive, in v grmičju prepevajo radostni slavci.

S svojega griča razgleduje Stipo kričeče jate potujočih divjih rac in gosi; igraje in glasno leteč se pod ptice močvirnice okoli drzajočih čed — in kadar se bliža večer, razlega se po vsi ravnini neumorno regljanje neštevilnih žab.

Velikanske gole višine se vzpenjajo za zelenimi griči, ki se dvigajo na robu daljne doline; proti vzhodu, za njegovim hrbtom, pa kipi z mnogimi dragami in dolinicami vrhoviti Prolog, pravi Parnas dalmatinski, kar se tiče temnih jam in skritih brlogov, bistrih vrelcev in — mogočnih Vil.

Mnogobrojne povesti o Vilah, o pobratimstvu in njih udanosti do pobratima, vzbudile so v Stipovi duši hrepenenje, da bi kdaj ugledal belo Vilo. Tako hrepenec se je plazil po pečinah gôri do temnih gošč, v samotne soteske, kjer izvirajo čisti studenci; ali nikdar ni srečal zlatolasih belih ženâ, odetih s tankim ovojem. Niti one kače ni videl, ki nosi zlato krono na glavi, dasi je nahajal dokaj „zmij“, tudi onih rogatih modrasov.

Ali ni se dal prestrašiti. Vedno iznova je pohajal na samotne višine, v najtemnejše brloge, preiskaval vse razpoke in jame, da bi našel zaklade svoje domišljije.

Nekega dne, ko ravno stika po gostem grmovju, ugleda pod visečo skalo razpoklino, iz katere mu sveti lučica. Glasno mu jame bîti srce, ko se ji bliža; naposled pa se osrči, stisne se skozi razpoko in stoji v prostorni jami.

Toda oko mu ne vidi milo nasmihajoče se Vile, temveč srepo vročega moža, ki ga prime za rame, da mu skoro sapa poide.

„Kdo si? Kaj hočeš tukaj?“ zakliče ljuti mož drhtečemu dečku, in njegove roke ga drže kakor železni oklepi. „Kdo vraga te je privedel sem?“

Kmalu si Stipo oddahne in odgovori brez strahu: „Stipo sem, očetov pastir, in preiskaval sem te razpoke,

da najdem stanovanje lepih Vil! In ti si Vrano, ki nosiš očetu duhana.“

„Stanovanje lepih Vil iščeš? In našel si mene!“ nasmeje se Vrano. „Toda ker sedaj poznaš mojo jamo, zahtevam, da je nikomur ne izdaš, da celo ne zineš o nji!“

Ali zdajci ga obide misel, da bi lahko rabil Stipa za svoje posle: za pregledovalca in stražnika. Ponudi mu nekoliko žoltih, dišečih duhanovih listov, naj jih ponese očetu. Dovolj mu tudi povedati, kdo mu jih je podaril; ali o jami ne sme niti črhiniti. „Zvečer namerjam ponesti nekoliko blaga v Senj“, nadaljuje Vrano — „lahko bi mi služil.“

Stipo ga radovedno pogleda: „Reci, kako!“

„Pogledati moraš, ali ni proti Senju stražnikov — saj jih poznaš — in poroči mi vse natanko. Dalje moraš stopati pred mano nekoliko sto korakov, in ako ugledaš stražnika, zažvižgaj jedenkrat in pojdi dalje svojim putem, da nikdo ne sumniči ničesar“ . . .

„Ali se bojiš stražnikov?“ vpraša deček.

„Ne bojim se jih ne; ali sitni so, pregledajo mi vse in mi pokvarijo blago. In to mi je na škodo, veš?“ . . .

Deček ga umeje in stori vse po njega zapovedi. Brez ovire prinese Vrano svoje blago v skrivišče.

To je bilo Stipovo prvo tihotapsko dejanje. Sčasoma so ga Vrano in njega drugoyi naučili raznih prekan, in imel je jako bistro glavo. Često je iznenadil svoje učitelje z novo zvijačo; kadar so bili v hudi stiski, našel je rešilno pot, ko so drugi že obupali.

Nekega dne leži Vrano s pomagači in mnogim duhanom blizu Livna. Tudi Stipo je pri njem; zakaj oče mu je na prigovor Vranov dovolil, da mu pomaga pri „trgovini“. Stražnikom pa je nekdo ovadil tihotapce, in prehod iz Bosne v Dalmacijo čez Prolog je bil težaven, ali celo nemogoč. Tedaj ogovori Stipo svojega gospodarja: „Hm, jaz bi že vedel, kako pridemo lahko

in brez izgube preko meje v Senj; ali potreboval bi dveh, treh tovorov.“*

„Vse ti bode, samo zahtevaj!“ odgovori Vrano zadovoljen.

Tretjega dne v jutranjem mraku ječe Vrano in njega „sotrudniki“ pod težkimi bremenii s Prologa po beli cesti. Stražnik ugleda sumnjive nosače in opozori nanje vse tovariše, ki se brzo poskrijejo, da bi zalezli te „lupeže“. Ko pridejo Vrano in drugovi na ono mesto, ustavijo jih in jim snamejo vreče, da jih preiščejo . . .

Nekoliko kesneje prideta dve ženski po cesti; obe gonita težke tovore drv na čvrstih oslih.

Prekanjeno se nasmehne mlajša deklica na cesti stoječemu stražniku; ta stopi k nji in jo rahlo všcipne v lice.

„Rano si se napotila, deklica!“ reče ji in se postavi pred njo.

„Pusti me, gospod, hiteti moram, da se vrnem opoldne domov!“

„Tedaj pa hiti, ti krasna ,jabuka‘!“ reče ji stražnik, ko odhajata obe . . .

V tem času so preiskovali mnogoprešite vreče zajetih tihotapcev. Mirnega obraza, malone začudeni, odpnó ti spono in razvežejo vreče: drugega ni v njih, nego čista volna, katero hočejo nesti na trg, kakor zagotavlja Vrano.

Stražniki jih morajo izpustiti.

Toda Stipo — to je bilo mlajše dekle — prinesel je svoje tovore, v katerih je bil najlepši duhan, umetno povezan med drva, čez cetinski most in po ozki stezi do Karakašice, majhnega sela daleč od pota. Ondi shrani blago, in nekoliko pozneje ga prevzame Vrano.

* Osli ali konji, ki nosijo tovore.

„Ti si premeten dečko,“ vzklikne Vrano vesel; „ne bo ti brez koristi, tretjina dobička je tvoja!“

*

Stipova čreda ima že dolgo časa drugega pastirja. Zakaj dober je bil zaslužek pri Vranu, tako da se oče ni več upiral novemu razmerju.

Izpočetka je pohajal Stipo iz zgolj radovednosti k tihotapcem; pozneje ga je veselilo tajno to delovanje in nevarno življenje. Končno se mu je toliko privadil, da je strastno čakal časa, ko zopet odrinejo čez mejo na nova podjetja. Po Vranovi smrti je delal sam zase neutrudno in kar najdrznejše.

Predno je mislil, slul je za najprekanjencejšega ptička vse okolice; kar bali so se ga vsi stražniki. Lokav je bil, da nič takega. Ljudstvo si je pripovedovalo razne čudne stvari o njem, da umeje izpremeniti zabranjeno blago v karkoli si bodi, da je lahko neviden, kadar hoče, in še marsikaj drugega.

Neopisno mirnega obraza je ob večerih pohajal med mestnimi izprehajalci. Zdajci potegne mehur izza pasa: „Gospodine, eto vam lepega duhana, pokusite!“

Oblečen je bil po domače, ali jako izbrano. Poznal je dobro one, kateri bi kaj kupili od njega . . .

Gospod, kateremu je ponudil duhana, pokusi ga.

„Daj, Stipo, da vidim,“ reče drug.

„Koliko stane?“

„Ne mnogo, gospodine, óka po dvainpetdeset (dva goldinarja in 50 novč.). Donesel sem ga iz Čitluka“ itd.

Ne dolgo in že je prodal nekoliko ók, katerih je na večer skrivaj prinesel kupcem.

Seveda ima lep dobiček. Priljubljen je vsakomur. Povsod nahaja ljudi, hrepenečih po njegovem „žoltem“.

Tudi v pomorska mesta je zahajal pogostoma. Neznano je bilo vsakomur, kako je prinašal blago vanja;

kar nenadoma se je prikazal. Vedeli so vsi, s čim se bavi, ali pri njem ni bilo nikdar moči zasačiti zabranjenega blaga.

Čestokrat se je napatil Stipo v notranjo Bosno ali Hercegovino in tedaj je prenašal blago, prodajal ga in se ni dokaj tednov vrnil domov. Ali koliko nevarnosti, koliko truda je moral prebiti! Zdaj po negaznih dragah in jarugah, zdaj čez gore in pečine; danes po gostih šumah, jutri po golih vrhuncih, vedno ponoči in v megli, vedno v nemiru in strahu! Često je moral bežati v vodo in je stežka utekel smrti; vendar ga je vse to še bolj užigalo za nova podjetja — polagoma pa je ginila imovina, ki jo je podedoval po svojih roditeljih.

Ali nekaj je začelo vplivati nanj in mu zavirati tihotapstvo: Stipo se je hotel oženiti. Metin oče ni maral nemirnega življenja in mu ni hotel dati hčere. Torej se je moral poboljšati. Meta se res ni branila čvrstega, živahnega moža; lepo njegovo vedenje ji je bilo kaj všeč.

Ko je minila zima in se je cetinska ravnina pokrivala s krasno odejo zelenih trav, belih zvončkov in svetlo-modrih morskih zvezdic, ko so ozeleneli logovi po bregéh, je delal Stipo kakor najboljši kmet, da so se čudili vsi ljudje. O tihotapstvu niti govoril ni; hotel je pokazati svetu, da zna tudi krepko delati.

Prvo, kar se mu je posrečilo, bilo je, da se je poročil z Meto. Kaj lepo mu je uredila pohoštvo. Srečno in zadovoljno sta živela, sejala in žela, kopala in kosila, kakor je zahteval letni čas . . .

Poletje se je nagibalo h koncu. Prišel je čas, ko prejema tolsto listje duhanove rastline lahni zlati odsev, ko pokazuje posamične žolte proge, ko se od peclja razprostira rumena meglica dišeče zrelosti . . . Kakor lovcu na severu ne da miru, kadar rumené in bledé listnate gošče, rjavo otemné hrastovi vrhovi, kadar se bukve svetijo rdeče in breze blišče svetložolto, tako

ni dalo Stipu miru, ko ga je pozdravila jesenska sapa. Neizrecno hrepenenje mu obide srce; nemiren pohaja od doma do vinograda, od hleva do njive. . . . Vsa lju-bezen Metina in srčna nje udanost ga ne umirita več — navzlic žalostnim Metinim pogledom odrine nekega jutra čez Prolog tja v Bosno . . .

Meti so zdaj napočili žalostni časi. Dolgi tedni so prešli, predno se je Stipo vrnil za malo časa, in takrat je bil ali nenavadno vesel ali pa neznosno slabe volje. Pogostoma ga je Meta prosila, naj ostane doma; smeje jo je odvrčal. Ali prinašal je domov vsakovrstne stvari, snovi za obleko, zlatnino in drug lišp, toda časih samo raztrgano oblačilo, utrujeno telo in hudo nejevoljo — in nekoč o božiču celo prestreljeno levico! Kako je Meta vila roke!

„Kroglja bi te lahko zadela v prsi — ostala bi vdova, in otrok bi ne bil videl rodnega očeta!“ — To svarilo in rana sta ga prisilila, da je dalj časa ostal doma. In ko je pomladno solnce v ravnini sevalo na zelene, modre in bele slike cvetic, položila je teta Jera Stipu nežno dete v naročaj — in on ni vedel kaj početi ž njim. Smejal se je in rekel: „Prav tako večí, kakor galebi v ravnica!“ . . .

Dokler je trajal pomladni in poletni čas, je bil Stipo dober in vesten hišni gospodar; delal je kakor najumnejši kmet. Baval se je največ s sadjarstvom in živinorejo. Bilo ga je veselje gledati, kadar je privezaval mlado drevje ali krmil živino; največ sreče pa je imel s čebelami, katere so bile tega leta posebno bogate.

Ali toliko da je pospravil strd, toliko da je dozorelo grozdje in so padali orehi iz očrnele lupine, obšel ga je nemir, prav tako, kakor pri pticah potovalkah doli ob Cetini. Doma mu ni bilo ostati; niti Meta, niti mali Niko s črnimi svojimi očmi ga nista

mogla obdržati na domu. Ostavil ju je in se odpravil na skrita svoja pota.

Nekega večera, ko stopa iz Neretvine ravnine pri Mostaru po cesti, držeči na planjavo, kjer se razprostira široko „Mostarsko blato,“ slede ga turški zaptije. Ko vidi, da ni moči zbežati, spusti breme v globok prepad, kjer izvira med velikanskimi skalami potok Jasenica, in korači nedolžno dalje. Primejo ga vendarle zaptije in ga vedo nazaj proti Mostaru. Takrat je bilo še jako nevarno, ako je kdo prišel v pest turškim stražnikom — dasi po nedolžnem.

Stipo se je takoj odločil uteči in je preudarjal, kako bi zvršil to namero.

Ko torej o večernem mraku pridejo do Huma, kjer ob pečevitem obnožju šumi Neretva, skoči po bliskovo za pečino na bregu, sname odejo z rame, in predno poskačejo zaptije raz konje, zavije težek kamen v obleko in ga vrže v vodo, da zašumi daleč naokrog; sam pa zleze pod izdolbeno pečino in se skrije.

Meneč, da je skočil jetnik v ledeno reko in da zopet priplava na kopnino, tekó zaptije, konje na vajetih za sabo vodeč, ob reki nizdol, in ko vidijo po strugi plavajoče oblačilo, mislijo, da je ubegli Stipo, in za njim . . .

Stipo pa zleze izpod skale in se odpravi v mesto. Mimo frančiškanskega samostana na drugi strani, ob Radobolje-potoku dospe proti večeru po temnih klancih zopet na oni kraj, kjer je pustil blago; najde ga nepoškodovano.

Turki pa so ga bogve koliko časa iskali na Neretvinem bregu.

Od livanske strani je Stipo nekdam utihotapil blizu sto ók* duhana, dasi je bil nekoliko dni prej naznanil, da prinese ta in ta dan mnogo duhana preko meje.

* oka = 1¹/₄ kg.

Seveda so prežali nanj, ali zaman.

Nakupil si je obilo mehurjev. Te je napolnil z duhanom in jih tako dobro privezal ovcam, namenjenim za senjski sejem, da jih ni bilo moči zapaziti, ko so drugo jutro pognali goste čede ovac preko meje v Senj.

Pozneje se pripelje Stipo na vozu, polnem volne in surovih kož. Preiščejo mu voz do zadnjega žeblja, njega do skrajne niti, ali seveda ne dobe ničesar zabranjenega — na njem. „Vidiš, ni se ti posrečilo!“ reče mu eden stražnikov ponosno.

„Ej, kaj, saj še ni večer!“ nasmehne se Stipo . . .

In na večer, ko sreča onega stražnika pri Senju, ponudi mu najboljšega duhana, rekoč: „Posluži se, to ti je lep duhan, šele danes došel!“

„Tedad vendar!“ vzklikne stražnik osupel. „In koliko si prinesel?“

„Okolo sto ók,“ odgovori oni.

„Ali kakó?“ poprašuje stražnik radoveden.

„Ovce so mi ga nosile!“

„Čakaj, tožil te bodem.“

„Toži, kakor hočeš; naj se vam smejejo ljudje. Saj niste zasačili nikogar!“ odgovori mu Stipo, ko odhaja.

Bilo je grudna meseca. Gore so bile pokrite s snegom, po dolinah, posebno v Neretvini ravnini pri Metkoviču je pa bilo še vse zeleno, zakaj tam malokdaj vidijo sneg in led. — Pri Ljubuškem so ga ujeli na poti, ki vodi ob robu strmega prepada. Od jedne strani so došli hercegovski orožniki, od druge dalmatinski stražniki in vedli so ga v Ljubuški. Moral je nesti tovor duhana, katerega je imel na ramenih, ker so orožniki mislili, da je zločinec, katerega so iskali prav takrat. In to mu je bilo na srečo. Žakaj pokazalo se je, da ni zločinec in — zaradi duhana — dejali so — ne zasluži kazni, ker ni zabranjeno po Hercegovini nositi duhan!

Dalmatinski stražniki so zahtevali; ali sodnik ga je oprostil, rekoč: „Ako bi iznova hotel z duhanom preko meje, ujemite ga in ga odvedite v Metkovič.“

Takih prigodkov je doživel mnogo; ali kaj mu je bilo do vseh nevarnosti — bal se je samo, da bi ga zalotili.

*

Stipovo življenje je bilo res dvojno. Pol leta je delal kakor vesten gospodar sredi svoje rodbine, katera je z leti narasla na petero glav, drugo polovico je prebil kot tihotapec v gorah in na potovanju, boreč se z raznolikimi nevarnostmi.

Leta so prešla. Slučaj je končal njega dvoživno delovanje . . .

Bilo je nekega dne v pozni jeseni. Najstarejši sin Niko je pasel očetovo čredo prav ondi, kjer je tudi Stipo nekdanj prebil mladostne dni. Stipo koraka po cesti s Prologa in nese kar neprestrašen blago, na katero so prežali stražniki. Ustavijo ga. Ali Stipo se vzdrami iz misli — skoči na stran in teče med pečinami in grmovjem proti jami, katero je podedoval po Vranu. Po nesreči je pasel prav tedaj Niko po onih brdih svojo čredo. Ko uzre človeka, bežečega s težkim bremenom preko gore, skoči na pečino in ko spozna očeta, prestraši se grozno, ker si ne more pojasniti, zakaj tako beži.

Za Stipom pa kriči stražnik: „Stoj, sicer ustrelim za tabo!“

Nenadoma zavije Stipo prav tja, kjer stoji njegov sinek. V tem hipu počita dve puški, deček vzkrikne in se zgrudi ravno pred očeta.

Na vso moč vrže ta svoje breme v grmovje in prestrašen poklekne k ranjenemu otroku.

„Kje imaš duhan?“ vele pritekli stražniki.

„Nimam duhana,“ reče Stipo, „ali vi ste mi ubili otroka.“ —

Vsi se trudijo z Nikom in ga neso v Stipovo hišo.

„Usmiljeni Bog!“ vzklikne Meta, ko ugleda bledega dečka, položenega na posteljo. Neizrečno žalostna gleda na moža, kateri nima tolike moči, da bi ji razložil nezgodo. — Nema se zgrudi poleg postelje in nema streže ranjenemu otroku.

Zdravnik, katerega so hitro pozvali, naznani, da rana ni nevarna, in da deček skoro okreva. Ali mnogo tednov je moral ležati na postelji in počasi, počasi se je celila rana. Stipo in Meta sta mu stregla vestno in kar najudaneje; oni dnevi, katere je moral Stipo prebiti pri sodišču, zdeli so se mu največja kazen v življenju.

Povedal je ženi, kako se je pripetila nesreča. Od slej nista več govorila o nji. Meta mu ni tožila srčne bolesi, in prav ta nema udanost mu je povzročevala neizrecne muke. Nastopna zima je bila Stipu najžalostnejša, kar jih je učakal. Ali ko je ležal sneg samo še na visočinah sosednih gora, ko je bila vsa ravnina podobna velikemu jezeru, po katerem so se razpeljavale jate divjih rac, tedaj je zapustil Niko bridko ležišče in mogel stopati do okna, pri katerem je zrl na vstajajočo prirodo.

Pri tej priliki reče Stipo v sobinem kotu svoji ženi:

„Milost božja mi je ohranila otroka. Kako bi mogel živeti — morilec rodnega sina?“

„Izkušnja nebeška je bila,“ odvrne Meta z mirnim glasom, „bodiva hvaležna!“

„Umejem te, predobra žena moja, in nema tvoja prošnja mi je sveta. Odpovedal sem se že davno nestalnemu življenju. Danes ti povem, da vas ne zapustim nikoli več!“

Hvaležna ga pogleda Meta, in solza iskrene radosti se ji zablišči v očesu.

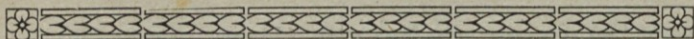
Zdaj priskačejo drugi otročiči v sobo, in najmlajše dete prinese šopek nežnih pomladnih cvetic.

„Glej, Meta, novo življenje se budi,“ reče Stipo, podari šopek bledemu dečku in ga poljubi na čelo in lice . . .

*

Opustil je Stipo nevarno življenje. Bil je odslej delaven kmet in je vso skrb posvetil domu in svoji družini.

Ker je videl mnogo sveta, umel je mnogo. Kar se je dalo, izboljševal je svoje imetje. Velik mu je vpliv na sosede. Čisla ga mlado in staro; mir in zadovoljnost vladata v njegovem domu.

Gljevski pastir.

Na severnem stolpu sinjskega gradu, na strmi steni sivih pečin, stoje trije možje resnih obrazov in zro na pomlajeno, cvetočo okolico.

Nizko brdovje, ponekod poraslo s šumami nevisokih gabrov, brestov in hrastov, vije se okoli širne ravnine. Sela in vasi sedé ob robu, kakor na obálih velikega zelenega jezera. Mnogoštevilne črede goved in konj se pasejo po nji, da jih je videti kakor jate svetlih divjih gosi in temnosivih lisk, ki plavajo po zelenem jezeru. Na vzhodnem robu se vidi jasna proga: to je bistra Cetina.

Onostran ravnine se dviga sredi nebrojnih bregov, sotesk in planin temni Prolog, na čegar glavi in ramenih leži še mnogo snega, in daleč proti severu kipe Dinare goli vrhovi v čarobnem zimskem blesku.

Ali gledajo oni trije možje krasno okolico, gole gore in zeleno hribovje, širono ravnino in bele vasi?

Vse to jih ne zanima.

Resno je oko drugega starejših mož, in žarnemu pogledu mlajšega se pozna, da le težko prikriva notranji nemir.

„Slušaj me, dragi Andre, slušaj, kaj ti rečem“, govori prvi. „Mojo hčerko Cvito zahteva tvoj oče za tebe. Ali jaz sem jo namenil drugemu, mlademu Milonu

in ne morem se mu izneveriti. In še nekaj. Ubožna kmeta sta, ti in oče tvoj, svojo hčerko pa želim dati vrlemu vitezu, srčnemu boritelju!“

„Morda govoriš prav, Baldo,“ odvrne mladenič zamolklo, „ali vedi, Cvite ne prestanem snubiti nikdar. Ponašaj se z bogastvom svojim, vendar tudi jaz si hočem priboriti bogastva, da bi moral služiti i carju stambulskemu!“

„In če dovedeš zlatega konja od Turčina, ne moreš mi biti sinovec! Pusti te misli, izberi si drugo nevesto!“ tako odloči Baldo.

„In baš Turčin bode snubil za mene!“ vzklikne Andro, in svetel plamen mu sije iz oči.

„Ako te veseli, privedi mi pašo in bega, naj snubita zate, in Cvita je tvoja!“ reče čvrsti stavec porogljivo. „Zdrava sedaj, oprostita, moram urediti važnejše stvari.“

Tako je govoril Baldo Lepetun, kapetan sinjski. Ne oziraje se na Andrija in očeta njegovega, odide in pregleduje obzidje visoke trdnjave...

*

V temnem Prologovem naročaju in na višinah bližnjih gora še svetijo kresovi, češ: „Turki prihajajo!“

Živahno gibanje nastane v cetinski ravnini. Konjiki sinjskega gradu vihrajo po dolini in gonijo živino, ki se na stotine in stotine pase po širokih travnikih, v zakrite soteske in negazne gore.

Drugi hite proti staremu gradu Čačini, drugi v močno trdnjavo kliško prosit pomoči, ako bi Turki oblegali Sinj.

Kar ni bilo za brambo trdnjave, zidane vrhu strmih pečin, so jih odpravili: starce, žene, otroke so odvedli v gore; samo nekatere hrabre žene se niso hotelé ločiti od mož, bratov, sinov. Ostale so, da ž njimi ali zmagajo ali umro.

Dobro in trdno je bilo grajsko obzidje. Kakor vzraslo iz pečin je gledalo ponosno v dolino. Na stolpih in medzidjem so stali velikanski topovi, katerih bobneči grom je pretresal vso ravnino, in daleč so sloveli „vitezovi sinjski“ po neumornem pogumu in rodoljubju.

Preko Livna so se valile turške sile proti Prologu. Namerjale so se polastiti vseh mest in trdnjav do morja in ugrabiti Benečanom dalmatinsko morsko obrežje, kateremu so vladali.

Pri Livnu se je razkrojila turška vojska na tri oddelke: leva četa naj bi udrila preko Čačine in Trilja naravnost na Kliso, srednji in desni oddelek vsak po svojem potu do Sinja in oba naj bi zajedno planila na grad. Ko bi vzeli Sinj in Kliso, napotili bi se do morja in napadli Split od severa in od vzhoda.

To so namerjali Turki za prvi čas.

Na Prologovih tratah in dolinicah je bilo dokaj hiš in gorskih staj, kjer so redili poleti govedino in drobnico.

Tudi Andrijevo oče je imel nad Gljevom lepo stajo, in Andro, kateri jo je oskrboval, pokazal je v nevarnosti, kako umno in srčno ve reševati mnogobrojne črede.

Najdemo ga nekega dne na potu, ki vodi od cettinskega mostu na levi breg gori do posameznih staj. Vozil je senó v pripravna zavetja, zakaj Bog ve, koliko časa bodo morali živeti v daljnih in skritih brlogih.

Ali zdajci prihite nekateri pastirji in kriče: „Turki, Turki!“

Vrnejo tovore in beže z brda; tudi Andro mora ž njimi. Ali sovražne prve straže na konjih jih dohite, ujamejo, zvežejo in ženejo sabo.

Andro, ki je bil nekoliko večč turškemu jeziku, začne govoriti z divjimi vojaki. Načelnika je to veselo iznenadilo, ker je mislil, da pozve važnih novic.

Andro je bil prav zgovoren mladenič. Opisoval je trdnjavo sinjsko, nje stolpe in obzidje, govoril o braniteljih, ali tako, da so Turki mislili: „Samo ugledati jih je treba, in Sinj je naš!“

Ibru, begu mostarskemu, voditelju desne čete, zapove Musa, paša sarajevski, naj odrine v gorenje pokrajine cetinske, naj jih porobi in se nemudoma napoti do morja pri Trogiru. Andro je moral iti z Muso, da mu bo za ogleduha. Kmalu se je prekanjeni mladenič toliko prikupil osornemu paši, da mu ni bilo težko delati na korist krščanskim bratom.

Sinjanje se niso udali takoj. Baldo Lepetun se je smejal paši s svoje pečine, ko je zahteval, naj izroči grad. Morali so torej Turki trdnjavo oblegati. Seveda jim je bilo do tega, da bi spoznali obzidje, posebno ona mesta, kjer bi topovom in naskokom pretila manjša nevarnost in bramba. Odpošlje tedaj Musa Andrija, da se prepriča o najnovejših naredbah v gradu in mu poroči vse na drobno.

V temni noči se ukrade Andro okoli gradu. Pod severnim stolpom, kjer silijo temne razpoke v drob nakopičenih pečin, splazi se precej visoko. Z glasnim zvižgom, znanim samo Sinjanom, privabi stražo kraj zidu. Sedaj čuje z omotne visočine poziv: „Kdo si?“ „Andro Modrić — važnih novic imam. Potegnite me gôri.“

Četrť ure pozneje potegnejo Andrija po vrvi na zid, in kmalu stoji pred kapetanom Lepetunom. Natanko mu poroča o moči neprijateljev in o njih namerah; Sinjanom prigovarja, naj bodo vrlega poguma, zakaj sovražniki nimajo dovolj streliva niti živeža, in slabo jim pojde, ako se kristjani čvrsto drže . . .

Nato pokaže kapetanu in njegovima namestnikoma kraj, na katerega bodo streljali Turki z vso silo svojih topov in ga potem naskočili; zatrjuje jim, da se od severa za zdaj ni bati ničesar. — Potem se zopet spusti

po vrvi v dolino in se utrujen vrne v tabor turški, kjer naznani paši nekaj na videz važnega, v resnici pa le izmišljenega in kristjanom v trdnjavi celo koristnega.

Nato so drugega dne Turki pričeli od južne strani metati s topovi težke kroglice na trdnjavo. Zakaj Andro jim je govoril, da je na severni strani nevarno zaradi podzemeljskih hodov, polnih smodnika, s katerim bi Sinjanje lahko zasuli vso turško vojsko. Topovi z gradu se oglase in uničijo marsikatero turško pripravo. Tudi poznejši naskoki, po katerih so morali pustiti Turki mnogo vojnškov mrtvih ali ranjenih pred zidom, koristili niso nič, in Musa je bil jako nejevoljen. Misлил je, kako bi se bojeval drugače, ko razvidi po tridnevnikh bojih, da sam ne ukloni gradu.

Andro se je delal, kakor bi znal, kaj namerja paša. Ko ga nekega večera pošlje na ogled, nagovori ga srčno: „Mogočni paša, znano mi je, da želiš pozvati Ibra bega in ž njim zajedno naskočiti trdnjavo. Obema vojskama se ne more upirati, niti se jih ubraniti. Ako veruješ sužnju svojemu, hočem ti oni dan, katerega odločiš in o zapovedani uri, bodisi v solnčnem svitu, bodisi v nočni temi, priversti begovo vojsko na ono mesto, katero si izbereš; in obleženci ne bodo niti vedeli, niti sumničili o nevarnosti, ki jim grozi!“

Musa ostro pogleda sužnika, ki se je predrznil tako naravnost govoriti ž njim; ali na njegovem licu je videti zgolj udanost in zvestoba. Torej mu odkrije svoje misli, da namerja napasti grad od južne in od večerne strani v peti noči s pomočjo begove čete. Zapove mu, da to naznani Ibru in da ga vodi na pot od Muča proti gradu. Ko prispó do kraja, kjer se vdira ozka dolinica, naj trikrat ustrelje iz puške. — „In ako izteče vse po sreči, nisi več moj suženj, nisi več ubogi ‚gljevski pastir‘, nego obdariti te hočem, s čimer ti želi srce!“

V prihodnji jako nemirni noči se napoti Andro z dvema konjikoma po brdih in dolinicah proti severu, da pride k Ibru na gorenjo Cetino. Vodil je svoje stražnike trikrat po ozkih stezah okoli gričev, toda ne daleč od Sinja; Turčina nista opazila te prevare.

Ko sta že utrujena, skočita raz konja, da si počijeta. Andro jima ponudi iz svoje vrečice kruha, sira in rakijske; zadnje toliko, da se je Turčina dobro nalezeta in zadremljeta.

To priliko porabi Andro in se brzo vrne v Sinj, kjer ovadi vso namero kapetanu Lepetunu. Posebno ga opozori, naj se peto noč ukrade na pot Muča in s tremi strelji dá znamenje ponočnemu boju. Ko bodo Muso pobili, naj drugo noč čakajo skriti pri muški soteski; privedel jim bode begovo vojsko, kakor privede lovski pes divjačino svojemu gospodarju.

Ko je mladenič odhajal iz kapetanove hiše, sreča — Cvito.

„O Andre, ti si pri Turčinih!“ nagovori ga dekle.

„Da, in služim domovini!“

„Oj, da te nejeverniki ne zaslepe s svojim zlatom, da ne izdaš doma in rojakov! Sicer me vidiš danes zadnjokrat.“

„Ne boj se, Cvita; le pridi z očetom šesto noč na Muč, videla bodeš, kako povabim bega na svatbo! Ali glejte, da primete Muso, ali vsaj ugrabite njega glavo, katero hranite dobro in skrivaj, dokler ne pridem jaz.“

„Zakaj?“ vpraša ona začudena.

„Videla bodeš, mila nevesta moja! Stori samo po mojem nasvetu; moji prijatelji ti bodo služili v vsakem trenutku do zadnje kapljice krvi.“

Poslovita se.

„Gljevski pastir“, kakor ga nazivljejo Turki, prispe do spečih konjikov, ko se nad Prologom že svita. Vzbudi

ju, dovede konja, in zlovoljnega obraza jezditja poleg njega. Rakije danes nista marala.

Andro najde bega sredi opustošenih sel in mu sporoči Musino zapoved.

Kažipot mu je na poti proti Sinju, kakor mu reče; resnično pa ga vodi čez gole bregove in pečevite globine proti muški soteski.

V tem času prirede Turki pred Sinjem vse, česar treba za glavni udarec; ali tudi kristjanje se pripravljajo.

Pride peta noč. Na obeh straneh je vse na svojem mestu; seveda paša ne ve, da ga pričakuje grajski kapetan.

Na večer gre vojak iz trdnjave, da bi dal znamenje iz puške.

Polnoč mine. Bledo sijajo zvezde, miren je zrak. Turki so se natihoma priplazili do zadnjega obzidja; kristjanje preže ob vratih in za zidom.

Zdajci jekne strel od severa po ozki dolinici, še jeden in še jeden — in zdajci se vse oživi. Turki pri-
našajo lestvice, drva in snope; ljuto kričeč se plazijo na obzidje in tolčejo na vrata; ali hipoma prihruje nanje kristjanska sila: vrišč in tresek in stok — neusmiljeno more Sinjanje prestrašene nevernike.

Musa misli, da so zdaj begovi vojaki napadli grad tudi od severa; zato združi glavno svojo četo in jo vede za prednjimi borilci, češ zdaj bode čas prodreti v grad, pleniti in moriti. Strašen boj se vname. Pritiskajoče turške vrste polegajo kakor trava v jutranji rosi pod kosami čilih koscev, in čez trupla ranjenih in ubitih vojakov naskakujejo nove tolpe — dohiti jih ista usoda.

Zdaj se prebije peščica mladih kristjanskih borilcev do Muse paše, zdaj planejo nanj, ki se ljuto brani sredi svoje straže; ranijo ga, potegnejo raz konja in v tej grozni gneči odneso proti trdnjavi.

Turki pa, ne videči poveljnika in misleči, da je poginil, zmedejo se, tulijo od jeze in sramote ter jamejo neredno bežati.

Vzhajajoče solnce sije nemili turški bedi in sveti sijajni zmagi kristjanov. Veselo kričeč pode Sinjanje sovražnike in jih posekajo, kolikor jih dohite.

Ona hrabra četica pa, ki je ujela ranjenega Muso in ga tirala v trdnjavo, bili so Andrijevi tovariši in vodila jih je — Cvita sama v viteškem oklepu. Dobro so shranili jetnika, in nikdo razen onih, ki so se udeležili onega podjetja, ni zvedel, kaj se je pripetilo paši. Celo kapetan Lepetun ni znal ničesar o njem.

Turško šotorišče so vzeli kristjani in zaplenili mnogo blaga; o paši ni bilo sledu.

Po zmagi se zbero branitelji v cerkvi, katere vitki stolp gleda daleč v porobljeno krajino, in ko širi zvon glas o srečni in sijajni zmagi, hvalijo Boga z gorečimi molitvami.

Potem razloži Lepetun svojcem, kaj namerja zvršiti v drugi noči, tako da ve vsakdo, kako se mu je vesti.

Okrepčajo se in oddahnejo. Proti večeru gredo tja, kamor je odločil Andro; v dveh oddelkih se poskrijejo v zatišju.

Grad čuvajo ranjenci in bolehnih Sinjanje; na konjih se vrste straže na potu do gradu.

Cvita je tudi danes junaški oborožena sredi svoje zveste čete.

Blizu polnoči je. Slavci pojo po grmovju v dolini, kjer je minulo noč divjal strašni boj; s pečevitih bregov skovikajo sove, sicer je mirno, da slišiš šepetanje mladega listja.

Zdajci čuj klopot in hojo! Prvi oddelki turške vojske se bližajo, kakor je zagotovil Andro.

Na desni in na levi strani se kopicijo visoke, strme pečine in dalje gosto grmovje, da se ni lahko gibati.

Po cesti stopa sovražna vojska — in sedaj se vsuje poguba nanjo. Izza vseh pečin hrujejo Sinjanje z noži na iznenadene Turke, ki spoznajo prekasno, da so se ujeli v nesrečni pasti!

Andro je korakal sredi oddelka konjikov. Roke so mu bile zvezane; zakaj beg je sumničil na onem slepem beganju po šumah in golih brdih, da ni vse v redu; ali ker je dal Musa sam zapoved, ni še hotel lbro kazniti nezvestega vodnika. Toda ko Turki vidijo, da so obkoljeni, in da jim ni rešitve, hočejo se najprej osvetiti njegovemu izdajstvu in ga posekati. Ali Andro se zgrudi na tla in se tako izogne prvemu udarcu; vendar bi ga bili usmrtili, da ni v tem trenutku hrabra četa predrla turških vrst in potolkla neprijatelje.

Andrija rešijo spon, dado mu orožje, in na Cvitini strani — ker ona sama je pobila Turke z bojnimi tovariši — udari mladenič na sovražnike in hoče ujeti bega.

Ali ta se bojuje kakor zver in ko ugleda Andrija, zakriči srdit, da se mu kar pene pokažejo na ustih: „Pes prokleti, zmija neverna, gjaur nezvesti! Da te razsekam na tisoč koscev!“ — Toda ne koristi mu plamteči srd; ko zavihti meč na Andrija, prebode mu ostro kópje roko, in že ga imajo zvezanega na tleh. Sovražniki beže, kolikor jih ni dosegel meč sinjskih junakov.

Ibra odvedo v Sinj.

Kar najsijajneje praznujejo to drugo zmago, in velika je čast Cviti, ki se je vedla tako viteški, in čast Andriju, ki je po svoji vernosti in hrabrosti dal turško vojsko kristjanom v roke, kakor je oznanil sam kapetan vsem svojim vojakom.

*

Nekoliko dni pozneje, ko so bili mrliči pokopani in popravljena škoda na obzidju, je stal Lepetun z Andrijem pred svojo hišo.

„Danes ti privedem Muso, pašo sarajevskega in bega mostarskega, da snubita zame. Saj si želel takih snubačev. Snubila ne bodeta drage volje, toda morebiti bodeš umel njiju molčanje,“ reče Andro.

„Kaj govoriš? Pašo in bega? Kje sta?“ vzklikne Lepetun.

„Ujeli smo ju v boju, in ondi na dvoru ju lahko vidiš, ako hočeš.“

Dvoječ gre Baldo z Andrijem na ozki dvor.

Tu stoji peščica bojnih jetnikov. Nekaj oborožencev jih čuva. Musa in Ibro sta v polnem lesku svoje časti; ali oba nosita spona, ker sta ujeta in sužnja.

„Evo, kapetane, voditelja naših sovražnikov!“ reče Andro ponosno. „Zahteval si ju za moja snubača. Ker pa sem vedel, da bi ne prišla prostovoljno, morali smo ju prisiliti . . . Glej, tu stoji oni vitez“ — rekši pokaže na Cvito, ki je stopila bliže — „oni junak, ki je ujel pašo; bega sem zasačil jaz — tudi samo ž njeno pomočjo.“

Lepetun ne more govoriti, samo gleda zdaj na hčer, zdaj na Andrija.

Zdaj spozna tudi Musa mladeniča, in ljuta jeza mu izpremeni obraz. „Ti si gljevski pastir! Oj, ti otrovni zmaj, brezvestni ti izdajica!“

„Nisem izdajica,“ odvrne mu Andro, „neverniku ni treba imeti vere.“

„Toda možu!“ reče Musa in potegne samokres izza pasa. Kamen drsne ob jeklo, iskre se razkrope, pok — in sivi dim zavije vse prisotne, dočim straže pašo trdno vklenejo.

Bledega lica, ali neprestrašen stoji Andro pred njim. Cvita se trdno oklepa njegove roke.

„Ali živiš? Ali te ni hotel Bog kazniti za tvoje izdajstvo?“ krikne paša.

„Ne srdi se, danes nisi mogočni paša, nego preprost suženj,“ odgovori mu Andro.

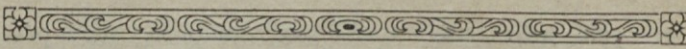
„Dovoli, da izpregovorim nekoliko besed!“ pravi zdaj paša v srbskem jeziku. „Tebi, gljevski pastir, doneslo je izdajstvo srečo, kakor vidim. Tudi meni jo je donašalo, dokler sem veroval samo Turkom . . . Vedite, tudi mene je porodila srbska mati. Zaradi dobička sem se poturčil in poturica, izdajica prave vere, dospel sem na vrhunec zemeljske mogočnosti. Zdaj me je zapustila sreča. Po gjauru, po ubožnem pastirju, ki me je prevaril, moral sem pasti . . . Dobro tudi tako. Zakaj sem mu veroval? Ako sem zapravljal življenje, bodi! Ali dovolite mi, da se vrnem k stari veri, predno odpotujem na oni svet. Želim umreti kot kristjan!“

Radostni so kristjani, ko čujejo te besede, in Lepetun, ki se ne more upirati junaški hčerki in mnogim zaslugam Andrijevim, mora pripravljati dovolj za dvojno svečanost: za ženitev hčerke in Andrija — in krst paše sarajevskega.

Seveda ni bilo več govora o smrti Musovi.

Mostarskega bega so oprostili s pogojem, da odpotuje še po svečanosti.

Pri ženitvi „gljevskega pastirja“ pa sta bila navzoča sarajevski paša in mostarski beg.

Težavna rešitev.

Oj, Bože, že zopet se začenja streljanje! Ubogi oče moj!“

Tako vzdihava vitka mladenka, ki je ranega jutra stopila na prostorno in ravno postrešje domače rupe, v kateri nabirajo deževnico, ker žive vode ni dosti v okolici. Iz gorenjega nadstropja te hiše, stoječe na morskem bregu, drže vrata na oni hodnik, okrog katerega stoje v čašah raznovrstne cvetice. Kaj krasno se vidi odtod na zaliv morinjski in na one velikanske, pečevite gore, ki se vzpenjajo naravnost od morja do sinjega neba: gore krivošijanske.

S severa se čuje živahno streljanje, da se otlí jek neprestano zaletava ob nasprotni pečine. Na onih vrhovih in po ruševih dragah se bore že štiri tedne vstaši s cesarsko vojsko. Ali dan za dnevom se morajo umikati, dan za dnevom popuščati počasi napredujočim vojakom one klance, katere so hoteli braniti s krvjo in življenjem. Časih se udeležujejo boja tudi bojne ladje, ki ponosno plujejo po zalivu. Strašen polom se razlega iz velikanskih topov in opominja vstaše, naj se podado; grozne krogle nosijo ono strogo poročilo gori med višče pečine, kjer se jim morajo umikati borilci.

Solznih oči gleda dekle proti večeru in zapazi od morinjske strani čoln, ki se hitro bliža obrežju. Zdajci spozna veslarja in se vrne v sobo, da ga naznani materi,

Ko dospe čoln do brega, skoči iz njega mladenič v krasni obleki bogatih Risnjanov in hiti do bližnje hiše, kjer s kijcem krepko udari na vrata. Brzo mu odpro, in prišlec stopa v gorenjo sobo, kjer ga strahoma pričakujeta mati in hči; Bog ve, kaj jima poroči z nemilih gorâ!

„Dobro jutro! — Skrijte me, neprijatelji so mi za petami . . .“

„Ali za Boga, kako si došel k nam, in gori se bijejo?“ vpraša ga prestrašena žena s pomilujočim glasom.

„Pozdrav od očeta; njemu je povsem dobro! Želel sem vas videti; saj je mir po brdih, ker neprijatelji ne morejo dalje . . . Ali orožniki so mi sledili in utekel sem jim stežka. — Danica, in ti mi še roke ne podaš? Oj, če bi znala, da sem vse te nevarnosti prebil zaradi tebe!“

„Zaradi mene, Bogdan? — Zaradi mene bi bil moral ostati pri mojem očetu in ne ostaviti svojega mesta, ko pride do boja! — Ali čuješ strel iz pušk in topov? Do nas se širi jek, in mladi Bogdan obiskuje svoje znance!“

Z grkim glasom ga je odvrnila deklica in šla na rupo, ne da bi ga bila pogledala.

Prestrašen zre Bogdan za njo, osupla mati pa ga prime za roko, rekoč: „Pusti jo, Bogdan; skoro bo mislila drugače. Pojdi, da se skriješ, dokler ni prepozno!“

Brez odgovora gre za njo v spodnje prostore, kjer se skrije za drvi in sodi.

Kmalu potem pridejo orožniki.

„Ali nisi videla tukaj ubežnika?“ vpraša vodnik Danico.

„Videla. Tekel je ravno do naše hiše, ali kje je sedaj, ne vem.“

Orožniki stopijo v hišo.

„Mati, povej, ali ni ubežnik z gora pri tebi?“

„Kakor vidiš, ni ga. Bil je pri meni, ali odšel je.“

„Tudi vaš oče je pri vstaših“, reče neki orožnik.

„Res, da je. Kaj moremo mi zato?“ odgovori žena.

„In vi ste ž njim v zvezi in mu javljate vsakojake novosti? Pošiljate mu poročila?“ Izprašuje vodnik dalje.

„Tega ne moremo, sam dobro veš, ker ste zasedli vsa pota. In sedaj ne želite ničesar več?“

„Saj nam ne poveš resnice; vpraševal bi zaman.“

„Kar vem, govorim!“

„Dobro. Razkaži nam hišo.“

Preiščejo torej, kar se da nagloma preiskati; toda kmalu odidejo, da ne izgube sledu za ubežnikom.

*

V tem je stala Danica na hodniku in zrla proti krivošijanskim bregovom. Po morju se je zibal ribiški čoln.

„Hvala Bogu!“ vzklikne dekle na tihem. „Grgur prihaja. Pomoči mora!“

In ko vesla tja pod hišo, reče Danica ribiču: „Opoldne me čakaj pri samostanu, govoriti moram s tabo!“

Z roko migne Grgur in skoči pri bližnjem zidu iz ladje.

Sedaj stopi mati h hčerki, resna, vitka žena blagega obličja in milosrčnega pogleda.

„Zakaj si žalila Bogdana?“ vpraša jo milo. „Tvoj zaročenec je in bodoči gospodar, kakor želi naš oče.“

„Kakor Bog hoče. Ali ljubiti ga ne morem, najmanj danes“ — odgovori dekle nemudoma.

Mati vzdihne: „Sveti Trifun ti pomози, trdosrčno dete! — Ali zdaj pojdiva na delo!“

*

Toplo sije solnce na puhtečo luko. Skaloviti vrhovi visokih gora se bleste v beli snežni diki. Pri morju pa vlada pomladanska sapa, in v zrcalu sinjih valov odseva zeleno obrežje.

Pri kalugjerskem stanu svetega Save pohaja pod zelenim in cvetočim drevjem mladenič krepke rasti in jasnih oči. Pogledi mu poletavajo sedaj proti Risnju, sedaj proti Perastu, pričakujoč kakega poročnika.

Zdajci se odpro samostanska vrata, in Danica mu pride naproti. Kako je lepa! Okoli visokega belega čela se ji vijo izpod rdeče čepice krasni temni lasje, kriti z belim ovojem; v temnožoltastem obličju sijejo zardela lica in milo razcvela usteca, in oči, te žarnotemne oči se svetijo kakor sen sladke pomladnje noči in se zatope v oči mladeničeve.

„Hvala ti, da si prišel, Grgur moj!“

Podaj ji vesel roko: „Klicala si me, evo me! Česa želiš, milica moja?“

„Danes še moraš v gore. Bogdan je ostavil očeta. Meni mre srce po njem! Pojdi in čuvaj ga! Bog zna, ali nama ne bo v korist, če mu ohranimo življenje in — svobodo!“

Mladenič dvigne glavo: „Dana, nemogoče je, kar zahtevaš!“

„Tebi ni nemogoče!“ reče mu ponosno deklica, „ker me ljubiš.“

„Da, ljubim te; ali pomisli: moja majka, moja sestra, ako izgubita rednika! In — nočem se bojevati proti zakonu in pravu, ne morem!“

„Saj tega tudi ne bo treba. Samo braniti moraš očeta in ga podpirati! Na večer prejmeš tu pri kalugjerih od mojega strica obleko in živež; vse drugo prepuščam tebi. — Dragi Grgur, idi na pot do najine sreče! — Bog te ohrani in privedi zdravega v moj naročaj! Zaradi matere in sestrice ne skrbi, saj sta tudi

moji! Pozdravi mi očeta! Sedaj pojdi v samostan, nikdo naju ne sme videti v pogovoru. Zbogom, moj Grgur!“
 „Zdravstvuj tudi ti, mila mi Danica!“ odgovori ji Grgur in ji stisne roko. „Bog me bo čuval in tvoja molitev!“

Tako se ločita. Danico izprehaja bojazen, in vendar jo teši nadeja; mladeniču pa polni srce ono oživljajoče čustvo, ki se vzbudi po težkem notranjem boju.

*

Na lahkih pomladanskih oblačkih je prijadrlo jasno jutro izza skalnatih vrhov črnogorskega pogorja, ko je korakal Grgur po pečinah nasprotnega polotoka proti severni strani. V daljnem krogu se mora plaziti, ako hoče priti do vstašev, zakaj vse obrežje in bližnje višine so že posedli Avstrijci. Samo po divjih razpokah in prepadih tega brega se mu morda posreči, da uteče brez zavire.

Sedaj stoji na vzhodnem klancu mogočnega gorvoja Snežnice in gleda doli na morje. Hladna sapa vlada v teh višinah, in jasno se razpenja nad njimi modro nebo; ob vznožju pa leže v jutranji mračini notranji zalivi kotorski. V polmraku ugleda otočiča pri Perastu, severno od njiju, pod visečimi in v nebo kipečimi pečinami uzre kalugjerski samostan in južna poslopja risanjska, in če gleda ostreje, zdi se mu, da vidi celo hišo, kjer morda sedaj moli deklica za srečo njegovemu podjetju.

Čimdalje svetlejša je vzhodna stran; ondi se žare snežni vrhovi črnogorskega Lovčena v rožni solčni svetlobi; napočil je dan.

Grgur si počije in stopa hitro dalje. Le ponekod vidi stezice med pečinami; ali po teh stezah se ne sme potikati; po njih hodijo stražniki. Urno se plazi po velikanskih pečinah. Krijejo ga stene, po tri štiri metre

visoke, ki so zgrajene kakor stopnice za orjake druga vrh druge.

Vse je mirno pod njim in okoli njega; zakaj oni del gorovja je najpustejši in na vseh straneh obkoljen po golih gorah.

Na vrhu večkrat ugleda straže. Tedaj leže za steno in čaka, dokler ne odidejo. Nekoč se mu stražniki toliko približajo, da bi umel vsako besedo, ako bi poznal njih jezik. Tesno se pritisne k steni — in vedno se bližajo glasovi. Ravno nad sabo začuje sedaj korak vojakov; razsuto kamenje se vali čezenj v prepad . . . Ako ga najdejo, izgubljen je, dasi nima orožja pri sebi . . .

Na srečo odidejo vojaki, kakor so prišli; videli ga niso. Grgur si oddahne in gre za nekoliko časa zopet na pot.

Tako prispe med strmimi vdrtinami in zijočimi prepadi, med stražami in vojaškimi postajami na višine nad Unirinami, katere so posedli lovci. Ravno zahaja solnce. Ali kako pride na drugo stran, da ga ne zasačijo?

Težko se vije med velikanskimi skalami in nizkim, a gostim bukovjem severne plati Vele bukve, gore nad trinajsto metrov visoke. Njene divje razpokline, globoke drage in jame so polne snega, v katerem se pogreza, da se mu često zdi, kakor bi moral poginiti v ledenem grobu.

Proti večeru pride v dolinico, obkoljeno z visokimi gredami golih strmin. Tu mora pričakati noči, zakaj varno ni, tudi v mraku ne, preprečiti dolino, po kateri vodi pot obilim stražam.

Ko se stemni, pōskakuje od pečine do pečine, od grma do grma. Kolikokrat mora obležati in slušati, predno se upa iz zavetja!

Ali končno obkroži unirinsko dolino in krene v temni noči proti vzhodnemu kraju Pažuna. Tukaj uzre stražna ognjišča vstašev za visokimi grmadami nabra-

nega kamenja. Po neizrečenih mukah, katere mu proizvrača težavno zemljišče, pride do višin, katere še branijo vstaši.

Skrajne straže ga primejo.

„Dajte mi orožja, želim biti z vami!“ reče na kratko, ko ga privedo do prve čete.

„Kdo si? Zakaj prihajaš šele danes?“ vprašajo ga.

„Ker preti sedaj največja nevarnost“, odgovori Grgur. „Ali povejte mi, kje je vaš vodja?“

„Naš vodja? Vodimo se sami . . . Tam na oni glavi ti biva Risto Medun s svojci; le-tá misli, da nam zapoveduje. Pojdi k njemu!“

Ravno to je bilo, kar je želel zvedeti Grgur; kmalu stoji pred očetom svoje Danice.

„Dovoli, da ostanem pri tebi, Risto!“ reče mu. Risto ga meri z ostrim pogledom, kakor bi mu hotel pogledati na dno srca:

„Kaj hočeš ti pri nas, prijatelj sovragu našemu?“

„Ob tebi se želim vojevati, in ako treba, umreti. Ne ostavim te več! Daj mi orožja!“

„Bodisi. Ali sedaj mi odgovori po resnici: Ali si na Veli bukvi videl naših ljudi? Poslal sem tja Bogdana in dvajset najboljših junakov, da opazujejo, kako se giblje sovražnik nad Morinjami; vendar še nisem dobil poročila!“

„Nikogar nisem videl, nikogar, Risto, in vendar sem hodil po oni strani. Povsod je polno vojakov. Bližajo se že Crkvicam.“

„Morali smo se umakniti. Ali te višine hočemo braniti. Grgur, kako je moji rodbini?“ vpraša Risto z rahlim glasom.

„Obe sta zdravi, mati in hči in te pozdravljata . . . sprejeli sta gosta . . .“

„Gosta? Vojake v posadko?“

Ravno hoče Grgur odgovoriti, ko prihiti bled mladenič z obvezano glavo in stopi pred njiju.

„Oj, ti si, Vrče! Kaj imaš dobrega?“

„Vse izgubljeno, jaz sem edini utekel pogubi! Neprijatelji pritiskajo od vseh strani!“

„In Bogdan? Tudi poginil?“ vpraša starec prestrašen.

„Ne, on je pri — nevesti. In dočim je odšel — včeraj rano je bilo — obkolil nas je neprijatelj nad Morinjami, kjer je velel Bogdan, naj čakamo — in vsi so pali po vražjih onih kroglah, vsi, samo jaz sem se umaknil, toda prestrelili so mi roko in me ranili v glavo . . .“

Bledega lica se obrne vodja.

„Grgur, prejmi orožje!“ reče mu in gre na rob pečevja, s katerega se vidi v doline in soteske dolnjega Krivošija.

Zadnji udarec je izvršen, poslednja bitka izvojevana. Potolčeni in razkropljeni so vstaši . . .

Trdovratno se je branil Risto s svojo četo; toda trdne vrste nasprotnikov so rile neprestano dalje.

V zadnjem boju je zadela njega, ki je dobil že mnogo lahkih ran, krogla v desno nogo in samo pogumni Grgurjevi požrtvovalnosti se je posrečilo, da ga je nezavestnega prinesel v varno zavetje; vsi drugi so ali poginili ali pobegnili v Črno goro.

Dva dni po oni nesrečni bitki je Risto izpregledal. Bil je v široki jami Vele Šubre, onega divjega in pustega gorovja, čegar najvišji gospodar je mogočni sneženi Orjen.

Grgur mu streže. Opere in obveže mu rano, prinese mu skromnega živeža, katerega je nabral v zadnjem trenutku v svojo vrečo, in mu da nekoliko kapljic žganja, pomešanega s snežno vodo.

„Kje sem, Grgur, in kako sem došel semkaj? Kje so mi drugovi?“

„Miruj, Risto, ne govori, da ti ne škodi; počakajva, da mine neznosni južni veter, potem se vrneva k svojcem.“

Ginjen mu stisne Risto roko: „Grgur, blagi mladenič, oprostí mi! Često sem te žalil, in sedaj si mi rešil življenje!“

„Oče Risto, ne hvali me. Ali mi ni dolžnost, da ravnám tako? Ali bi ne bil tudi ti meni storil prav tako?“

Kakor omedlevica leže slabost na oči ranjencu, potem se nasmehne. „Bože . . . plati . . . srečo . . .“

Bližajo se žalostni časi. V jami je sicer suho in toplo, toda živež pohaja, dasi ne uživa Grgur skoro ničesar. Bolnik se ne more ganiti, kadar ga pusti vročica.

Končno se vzpne mladenič: „Risto, oditi morava, ako nočeva umreti od gladu. Daleč naokrog ni žive duše. Kako bi okrevál?“

Risto migne z roko in reče: „Pojdi sam! Ti si mlad, živiti moraš staro mater in sestrico. Ohrani jima svoje življenje! Moja družina ima vsega dovolj; in kaj ji pomorem jaz, enonogi boleznik! Pojdi in me pusti umreti; danes ali jutri, saj človek mora iti!“

„Celo ne. Kakor bi bil moj oče, trudil se bodem, da te rešim. Udje so mi krepki, in nadejam se, da se rešiva oba.“

Tako je tudi bilo.

Na Grgurjevih plečih potuje Risto po najkrutejših planinah ruševite Dobrostrice, raztrganega Kavla in razritega in pustega Radostaka. V jamah in razpokah počivata in nočujeta, dokler nekega dne ne prispeta na vzhodni klanec zadnjega gorovja.

V daljni globini se razprostirajo boke z ozelenelimi bregovi, svetlimi hišami, z vasmi in gradovi pri morju;

na vzhodu in na jugu se vrste snežene črnogorske grede in v sivi dalji kipe orjaški vrhovi arbanaških gora. Proti zapadu se sveti neizmerna planota jadranskega valovja.

Ali pogled ubežnikoma se niža v krajino, kjer je njuno domovje. „Kaj neki delata žena in hči? Ali žalujeta po meni, kakor da sem mrtev?“ mrmra Risto.

„O mila majka in uboga Danica; morda se žalosti, ker me je tirala v smrt, dasi je namerjala najboljšo!“ misli si Grgur.

„Ko bi jim mogla naznaniti, da živiva, da se vračava!“ tako želita oba.

Sedaj mora Risto ostati sam za pečino; zakaj Grgur je ugledal na poti ljudi in je vsekakor hotel dobiti živeža, bodisi le suhega kruha.

Odide, in Risto gleda hvaležno za njim. Za dve uri se vrne s kruhom, sirom in rakijo. To je bil vesel dan po tolikih postih!

Ko se zmračí, odpravi se Grgur okrepcan in zapupno s svojim tovorom nizdoli. Mesec jima sveti na težavnem potu.

Najnevarneje je priti mimo orožniške postaje pri „Kovačevem dolu“. Ali posreči se jima, in v jutranjem mraku dospeta na pečine nasproti Perastu in na breg, kjer je shranil Grgur v temni jami čoln in kalugjersko obleko.

Vse najde nepokvarjeno. Srce mu utriplje od veselja, ko zavija Rista v črno odejo — rešena sta!

S tem kalugjerom v čolnu prispe Grgur še tistega predpoldne do samostana, kjer ranjenca prijazno sprejmo.

Proti večeru vesla mladenič k Ristovi rodbini, kjer najde tudi svojo mater in mlado sestrico.

Žalostno so posedale žene in jokale po dragih sorodnikih. Največ je trpela Dana. Nema bolest, katera se ji tako očito vidi na bledih licih in vdratih očeh, ta je materi na dvojno žalost.

Sedaj pogleda dekle slučajno skozi okno na morje in vzklikne: „Tam, tam!“ Nato postoji kakor otrpla.

Njeno srce je čutilo, oko je spoznalo čolnič, ki je plul proti hiši!

Vse zro iz hiše in se ihteč objemajo.

Tako jih je presenetila nenadejana radost, da mora Grgur dolgo čakati, predno mu odpro.

Sedaj jih je našel vse združene, ki so mu bile toli ljubljene! „Bog bodi zahvaljen, zdrave ste vse!“ reče jim ter objame mater in svojo nevesto.

Uro kesneje, ko je Grgur pojasnil najvažnejše prigodke, so stali vsi ob postelji Ristovi, ki se je držal jako krepko, posebno ker je vedel, da je v varnosti.

Ko se pozdravijo, pokaže Risto na Grgurja, rekoč: „Eto vam rešitelja in hranitelja mojega! — Ne želim se več ločiti od tebe; torej, Grgur, bodi moj, in Danica bodi tvoja!“

„In Bogdan?“ vpraša mati boječe.

„Samovoljno me je zapustil. Kaj mu hočem? — Grgurjevo zlato srce je vredno več nego deset Bogdanov! Ne govorite o njem! — Častni oče, čul si zaroko, blagoslovi ju!“

„Bodita srečna, otroka!“ vzklikneta radostni obe materi.

In sreča, jasna sreča sije v očeh Danici in Grgurju, ki si presrečna stisneta roke v večno zavezo.

*

Nepričakovana vrnitev Ristova in zaroka Daničina se je naznanila samo najbližjim znancem in sorodnikom, in utajevali so Rista, ker se vsestranska pomilostitev, katere so se nadejali, ni še objavila.

Tudi Bogdan je zvedel vse te novosti, in zguba prekrasne neveste mu je vzbudila nemir in nevoljo.

Nekega dne pride k Ristu, ki še vedno biva pri kalugjerih.

Strogo mu očita nevero, ali ranjenik se obrne od njega, rekoč:

„Ti sam si provzročil, kar se je zgodilo, in tvoja samoljubnost je zakrivila, da mi je poginilo devetnajst najboljših junakov. Pusti me in snubi drugo!“

„Risto, poslušaj, lahko te primoram, da mi storiš po volji. Daj mi Danico!“

„Pojdi!“ seže mu oni v besedo. „Izdajica enkrat, bodi še drugič. Pojdi v Kotor in ovadi me! Kakor te bode veselila osveta! Ali Danice ne dobiš nikdar!“

„Dobro! Sam hočeš tako. Pomni, kar si rekel“, zakliče mu srdito Bogdan in hiti iz sobe in iz samostana.

Zdaj stopi k Ristu stari kalugjer, ki je iz sosedne sobice čul glasni pogovor:

„Ne boj se, Risto! Vse sem čul. Mladič namerja nekaj zlega, ali škodil ti ne bo. Takoj grem v Kotor in obrnem vse na dobro. Torej ne vznemirjaj se!“

„Hvala ti, častni oče; ako moreš kaj storiti, stori; ako ne, pa hodi!“ odgovori Risto udanega srca.

Stari kalugjer odide, da zvrši, kar je obljubil; Bogdan pa v tem teče proti Risnju.

Na poti sreča Danico, ki je hitela k očetu, kakor vsak dan.

„Glej, tukaj si, nezvestnica!“ nagovori jo. „Tako si se izneverila besedi?“

„Jaz ti nikdar nisem dala besede, tudi dati je nisem mogla; meni ne očitaj ničesar!“

„Slušaj, Danica, še prosila me bodeš, da ti podam roko. Ali misliš, da ne bodo veseli v Kotoru, če se jim pokaže, kje se je skrila znani četovodja Medun, in če kdo ovadi njega rešitelja sodišču? Kako?“

Danica ostrmi od strahu, ali kmalu se ohrabri:

„Tega ne moreš storiti!“ vzklikne neverjetno.

„Zakaj ne?“ nasmehne se Bogdan, veseleč se njene prestrašenosti, „meni ne more biti na škodo!“

„In to mi praviš v lice? Sedaj vidim, kako si brezčuten!“

„Ne brezčuten, Danica, ali od prevelike ljubezni malone brezumen! — Zate bi storil vse, boril bi se z vragom samim!“ vzklikne Bogdan razburjen, potem pristavi mileje: „Moči ti je rešiti očeta in Grgurja. Vedi, da se ravno vračam od tvojega očeta. On zna, da se je prenaglil zbok hvaležnosti, ko te je obljubil Grgurju; ali v srcu le želi najine zveze, katero smo potrdili že davno.“

„Lažeš!“ odgovori mu dekle srdito. „In ako si upaš, pojdi z mano k očetu, in ponovi, kar si govoril sedaj!“

„Temu je kesneje tudi časa dovolj“, odvrne Bogdan prisiljeno miren. „Vendar to ti povem: Izpolni očetovo besedo, ki te je obljubil meni, in molčal bodem; ako ne, vidiš očeta še danes zvezanega v ječi!“

„Mili Bože, kako more biti človek toli sovražen! Vendar — stori, kar ti vелеva srce; jaz pa te nečem nikdar več videti. — Pojdi!“

Hitro se obrne in stopa proti samostanu, kjer sporoči očetu, kaj je govorila z Bogdanom. Ali ker je oče dobre volje, umiri se tudi ona.

Bogdan je izgubil malone vso preišljenost. Čimbolj je spoznaval, da mu je izgubljena Danica, tem žarnejše je hrepenel po nji.

Kakor iz uma hiti naravnost do orožniške postaje, kjer objavi, kar ve o Ristu in njegovem rešitelju.

Veselo začujejo orožniki to novico, in takoj odredi vodja dva orožnika, da privedeta najprej Rista.

Bogdanu zapove, da jima pokaže Ristovo zavetje. Tega ni pričakoval. Nadejal se je, da se bo skrivaj

veselil osvete. Ali ne pomaga mu nič, in v družbi onih poslancev se mora napotiti.

Ko pridejo v samostan, najdejo Rista in pri njem ženo njegovo in hčer.

Starejši orožnik nekoliko povprašuje, in kmalu je potrjeno naznanilo Bogdanovo, zakaj Risto ne taji, da je bil vodja ustaški četi, saj ga tudi rana izdaja.

Blizu vrat pri drugem orožniku stoji temnega obraza Bogdan. Nikdo ga ne pogleda, vendar čuti vse zaničevanje onih, ki so mu bili nekdanj dragi.

Ker se Risto ne more dvigniti, da bi šel na postajo, hoče iti orožnik k vodniku, da pozve, kaj storiti . . . V tem hipu se odpró vrata, in stari kalugjer vstopi na strani okrajnega sodnika, ki je rad prihitel, da oznani pomilostitev Ristu in Grgurju in vsem, ki se vrnejo . . . Ali ker je bila tožba Bogdanova prejeta pismeno, morala se je tudi razpravljati pismeno.

Pokličejo Bogdana, da ponovi svojo tožbo. Zardel je, ko je pristopil.

„Povej ime“, velí mu sodnik.

„Bogdan.“

„Priimek?“

„Kaj tega treba? Saj nisem zatoženec.“

„Vse ime moramo poznati; povej tedaj!“

„Bogdan — Loputić iz Risnja . . .“

„Bogdan Loputić?“ ponovi sodnik počasi, poudarjajoč vsak zlog, „ej, to je dobro! — Dečko, ti si tedaj oni Loputić, katerega iščemo že toliko časa? Bogdan Loputić, zakaj nisi došel, ko so te poklicali k naboru?“ vpraša sodnik.

„Nisem vedel o tem,“ odgovori Bogdan zamolklo.

„Tako? Vedel nisi? In vendar se je oznanjalo povsod! Potajeval si se, in nesrečna današnja prilika te je izdala ter te nam privedla v roke!“

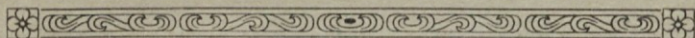
Srepa ga gleda Bogdan. Obledel je, in solze mu igrajo v očeh — ali od žalosti ali od srda, kdo vé? Govoriti ne more niti besedice, toliko je iznenaden.

„Ali morda veš, kakšna kazen te čaka, predno te pošljejo v vojašnico? Pol leta najmanj se utegneš pripravljati na vojno službo! — Vedita ga za mano v Kotor!“

„In ti, Risto,“ reče bolniku, „ti si prost, kakor tudi tvoj rešitelj, oni Grgur. Znano vam je, od koga je došla ta milost; bodite odslej hvaležnejši, nego do sedaj!“

Šele ko je odšel sodnik, katerega je spremljal stari kalugjer, vzbude se navzoči. Presenečeni so bili od strahu, ko sta prišla orožnika po Rista, iznenadeni so bili, ko sta odvedla Bogdana — — ali sedaj spoznajo veliko milost, ki je vsem vrnila prostost in mirno življenje. V Ristovi sobi zahvaljajo starega kalugjera, da jih je po svojem brzem dejanju osrečil in jih ohranil zla. Ko pride Grgur, najde vse jako vesele. Risto mu zakliče:

„Pridi, Grgur, drugič sva rešena po tem častitem očetu, in sedaj smo šele povsem združeni. Ni se nam bati nobene nevarnosti! Pripraviti hočemo slovesno svatbo, ko mi bo le moči vstati in zopet stopiti na blažena tla svoje domovine!“

Kamenito srce.

Razbito ribiško ladjo so našli med brežnimi pečinami. Niti eden ribičev se ni rešil.

Danes so zagrebli mrtvece, katere je vrglo morje na kopno. Zakopali so jih na grobišču pod cipresami, ki temno zro na valovito planoto, odsevajočo v večernem blesku.

Velika množica se je zbrala na pokopališču — saj so bili sorodniki, znanci, katere so položili zemlji v naročaj.

Ko je duhovnik govoril nagrobnico, zaječalo je ženstvo, možje pa so si vihali brke in stiskali ustna. Vsakomur se je poznala srčna boleost.

Samo v enem očesu ni zaigrala milujoča solza, eno lice je bilo trdo; videla se mu ni posebna ginjenost.

Stara Mara je bila, žena „kamenitega srca“, kakor jo je nazivalo ljudstvo. Nikdar je niso videli jokati. Srepa je zrla predse tudi sedaj, ko so žalovali vsi, in nekako plašno so jo pogledovali mladi možje in žene. Saj je res nenavadno, videti bitje, kateremu obča žalost ne gane srca, posebno, ako je to bitje žena, katere si še misliti ne moremo brez sočutja.

„Kamenito srce ima“, rekali so ljudje, in praznovernim sosedom je bil ta izrek toliko, kakor: „Čuvaj se je, Bog ve, kakšen vražji duh jo je obšel.“

Mirno stopa Mara po pogrebu proti svoji hiši. Goste oljke, med vejami preprežene z zelenečimi južnimi trtami, vise nad cesto; lovorike in limone dičijo vrtove, s pečin kipe agave in kakti, med katerimi se vije košati bršljan; večerna sapa igra nad zeleno in cvetočo trato. Ali starici ni do tega. Ne gleda ne na desno ne na levo, zato tudi ne vidi boječih pogledov, ki poletavajo za njo. Matere pritiskajo deco k sebi — Mara, kamenito srce, gre mimo, lahko bi jih oškodila — čarovnica! —

Po skromnem vinogradu drži steza k hišici nad cesto. Oljke in lovorike jo obkrožajo. Kuretina prileti Mari naproti, mačka se smučje okoli njene obleke, globlje igrajo pred njo.

Utrujena sede Mara na kamen pred pragom in upre kakor v sanjah oko v daljino. V globokem jarku šumi potok k mlinu; na pečinah ob bregu zeleni praprot in mah; rumene pastiričice poletavajo nad šepetajočimi valčki; na desnem bregu se vzdigujejo nizki griči z oljčevjem in hrastovjem, preko njih se vidijo razpokle pečine, in za temi se vzpenjajo goli vrhovi visokih gora. Na levi strani izpod vrtov, v katerih se belijo lične hiše, se razprostira širni zaliv. Obkrožajo ga bele hišice tja do ravne Sutorine.

Ko še Mara zamišljena sedi na pragu, priskačeta deklici in se ji ovijeta z malimi rokami.

„Tetica, glej, koliko lepih cvetic imam!“ vzklikne starejša veselo — „prinesli sva jih tebi, ker jih imaš tolikanj rada!“

„Dobra otroka! — Kako je materi?“ Deklici povesta, da še vedno ne more vstati in da vedno joka. Tedaj se vzdigne Mara hitro, kolikor more, in reče: „Pomagati ji moram. Čakajta, pojdem z vama.“ Stopi v hišico in skoro se vrne. „Nate, to je za vaju.“ — Da jima kruha — „in ono ponese mo materi! Pojdita!“

Mara, katere se boji in izogiblje vražno ljudstvo, hiti sedaj k bolni vdovi v ubogo kočo, da ji pomaga, kolikor more. Premnogo dobrot je delila siromakom, toda sosedge o tem niti vedeli niso. „Kamenito srce“ je bilo jako sočutno, kadar je bilo treba tolažiti nesrečnike in jim lajšati trpljenje.

Dočim je Mara v siromašni hišici skrivaj delila dobrote, sedeli so nekateri možje pred mlinom ob cesti in se razgovarjali o pogrebu, o sirotah, katere bo morala rediti občina, in o podobnih stvareh.

„Ali ste videli Maro, kako je zrla predse, ko so zagreblji nesrečnike?“ reče mladenič.

„Da, žal ji je, ker ni bilo več mrličev; zakaj vso nezgodo je prôvzročila ona. Videli so jo, ko je onega dne stala na pečini pri morju ter rotila valove in viharje!“ Tako dostavi drug, ponosen, da ve tolikanj zanimivo novico.

„Res, nima človeškega čustva; njeno srce je kamenito,“ dostavi tretji.

Tako govore še dalje in dolže starico marsikaterega zla in dokaj vraže. Zdaj vstane star brodar, vzame pipo iz ust, potrka pepel iz nje in reče resno:

„Vidi se vam, kako ste nevedni in praznoverni. Da veste, kaj je prebila Mara v svoji mladosti, mislili bi bolje o nji. — Dolgo sem molčal, vendar končno moram govoriti. Ali niste videli, kako prijazno jo je pozdravil stari pop? Ali mislite, da se ji klanja od strahu? Poslušajte me! — Mara je bila nekdanj najlepše in najblažje dekle vse okolice. Bila je tudi bogata; zakaj njen oče in dva brata so bili vrli kupčevalci, in mati je dobro hranila. Seveda je imela mlada deklica dokaj snubcev. Posebno sta se potezala zanjo dva: mladi ošabni Ante Benin, sin imovitega trgovca, in Krsto Radovan, ki je služil staremu Beninu, čvrst in lep mladenič, ki je živil ob svojem zaslužku svojo staro mater.

Mara je spoznala razliko med Antunom, ki se je ponašal z bogastvom svojega očeta, in vrlim Krstom. Izvolila si je Krsta. Oče pa in brata so bili za ‚gospodina‘ Antuna.

Prva snubitev Antunova se je razbila, ker ga deklica niti pogledati ni hotela. Toda prigovarjali so ji in ji pretili. Tedaj privihra nekega večera na breg, kjer sem ravno nastavljal trnke, in skoči s skale v morje, predno sem mogel videti, kdo je. Takrat sem jo rešil gotove smrti, in prosila me je, naj molčim o vsem.

Prigovarjam ji, naj mi pove vzrok svojemu dejanju, in razodene mi vse. ‚Pojdi, dragi Šime,‘ veli mi, ‚pojdi in sporoči Krstu, naj pride k nam in naj me zahteva za ženo; njegova sem, nikogar drugega.‘

Krsto stori po njeni besedi, toda oče mu odbije prošnjo. Maro pa so mučili in jo zaprli v zadnjo temno sobo.

Vendar še ni bilo dovolj žalosti. Posreči se ji, da uteče k teti v Meljinah. To je bilo zlo. Stari Benin je menil, da je njegov sin preblag za dekcle, ki je ubeglo svojim roditeljem, in se ni več bavil z njeno rodbino. Marina brata se zarotita, da ne bodeta mirovala, predno ne najdeteta sestre in se ne osvetita.

Neka deklica v mestu je pripovedovala, da ‚prihaja vitka, visoka deklica vsak večer k cerkvi samostana Savine in da moli ondi.

To začuvši sumničita brata, da je to sestra, in zato prežita nekoliko večerov blizu cerkve. Tretji večer jo ugledata in spoznata. Ali zajedno vidita iz zavetja, da je prišel iz temnega hrastovega gozda čvrst mladenič, kalugerski oblečen, da se je pridružil deklici in dosti govoril ž njo. In ko sta se poslavljala, spoznala sta mladega Krsta. Sneto obleko je skrnil pod kamenom pri starem, širokem dobu, potem se je vrnil v mesto. Mari nista sledila. Osveta je bila sklenjena.

Drugi večer se snideta Mara in Krsto zopet v logu pri cerkvi. Krasno je sijalo večerno solnce, vse je bilo mirno po logu. Živo govoreč stojita Mara in Krsto drug pri drugem ter gledata na svetlo morje in zahajajoče solnce. Tedaj počita dve puški, in divjih pogledov skočita dva moža, Marina brata, izza pečine, a Krsto se zvrne kakor mrtev na tla.

„Evo ti ženina, nečastna stvar!“ zakličeta Mari, „in sedaj pojdeš z nama k očetu.“

Onemogla od strahu se zgrudi mladenka poleg Krsta, in ugaslo oko ji gleda na njegovo blede lice; toda zločinca jo siloma odvedeta od umirajočega mladeniča. „Oj, brezverna morilca, pomagajta vendar nesrečniku!“ prosi Mara jokaje, ali ona se grohočeta rekoč: „Ne utegneva, bodi mu zaslužena kazen!“ — „Bog vaju kazni za to zločinstvo!“ vzklikne deklica, potem jo plakajočo tirata domov.

Koliko zla je morala prebiti sedaj! Oče je razsajal in mučil hčerko; edino mati je žalovala ž njo. Brata pa sta pobegnila v gore, da se umakneta sodišču, kakor je bila tačas navada.

Ko sta se vrnila nekoliko mesecev pozneje, pozabljeno je bilo vse, zakaj napočili so strašni časi. Francozi so zavladali Italiji, in vlast benečanska je minila — Mara je ostala samica; nikdo ni videl kdaj nasmeha na njenem licu.“

„Nego tudi solza nima!“ oglesi se nekdo izmed poslušalcev.

„Tudi o tem bodete čuli,“ nadaljuje Šime. „Kakor morda pomnite — jaz sem vse doživel — bili so se tukaj pri Ercegnovem večkrat Francozi, Črnogorci in Rusi. Tako so nekega dne prihruli Francozi iz Dubrovnika; vendar niso mogli osvojiti mesta. Osvetili so se tej blaženi okolici.“

Marin oče je imel tam doli pri bregu — še danes se vidi ruševina — velik hram, kjer je hranil raznovrstno blago. Nekoč je hotel vložiti novодоšlo blago, toda Francozi so ga zasledili in pridrli v njegovo hišo. Trgovce jih ostro zavrne, ali neprijatelji, zelo srditi, dolže ga, da je v zvezi z Rusi. Starec se razsrđi, skoči v hišo, zaloputne vrata, postavi se s sinovoma k oknu in ustrelji na vojake.

Lahko si mislite njih razburjenost! Naskočijo hišo, razbijejo vrata in tirajo prebivalce, tudi Maro in mater, na dvor, kjer umore in posekajo moške vpricho plakajočih žena.

Ko plane po odhodu francoskih razbojnikov ogenj po hiši in ko prihite sosedje gasit, najdejo Maro onemoglo poleg mrtve matere. —

Tisto noč so vpepelili in razdejali Francozi mnogo hiš, drugo jutro pa so odšli.

Od onega časa Mara tudi nima solza!“

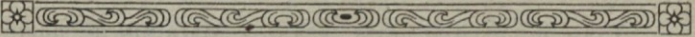
„Sedaj pač umejem“ — reče sosed sosedu.

„Glej, Šime, da si nam to povedal že davno, — reče mu neki starec — marsikaj grenkobe bi ji bil prihranil.“

„Kaj je bilo njej do vašega govorjenja! Delali ste ji krivico. Ali jaz vam še povem, da ste lahko hvaležni Mari iz dokaj vzrokov. Velik del njenega imetja je bil uplenjen; vendar ji je ostalo še dovolj. Ko je okrevala, prodala je ono posestvo in si kupila hišico nad potokom. Kar ji je ostalo, razdelila je ubožcem, z drugim delom še danes podpira nesrečnike. Prav jaz sem priča temu, zakaj meni, ki sem jo nekđaj rešil iz morja, ki sem ji bil vedno vdan prijatelj, je pogosto velevala, naj delim dobrote, kadar se sama ni hotela pokazati. In jaz sem po njeni želji molčal do zdaj. Rekala je: ‚Bog vidi, zaradi človeške hvale ne storim ničesar.‘

Tako je, in zdaj veste, zakaj se Mara niti ne smeje niti ne joče! In ko pridete domov, pripovedujte o ,kamenitem srcu', samo ne pozabite, da je — dragocen kamen!“

Mara že davno počiva na grobišču pod cipresami, katerih temni vrhovi gledajo na svetlo morje. Ali še dandanes se vidi nad potokom zidovje Marine hišice, prepreženo z gostim bršljanom. „Hišo dobrodejne žene“ jo nazivajo.

Stari ribič.

Onemogel je stal stari Marko na morskem bregu in tožno gledal proti jugu.

„Oj, da sem poslal prav danes sina na morje, danes, ko se viharji vsega sveta bore nad nami!“ Tako mrmrajo ozka ustna, in kakor mnogobrojne mreže mu prepezajo starosti gube čelo in lica.

Marko je star, jako star. Edinega sina ima, štiri-desetletnega Vlaha, na katerega se mu opira srce in življenje. Ta sin se ziblje sedaj na burnem morju, in on sam ga je poslal na nočni lov, dočim je hotel plesti mreže in sake in oskrbovati dom. Saj je mati že davno umrla, in „deček“ se dosihdob ni utegnil oženiti, torej sta oče in sin samotarila v ubožni kočici na bregu in ribarila.

Marku so že pešale telesne moči. Celil je navadno rane in razpoke velikim in malim mrežam, popravljaj orodje za ribji lov, iskal po širokem morskem lepenu in v gosti morski travi malih svetlih rakov za ribjo lov na trnke nasajal ribe, kar ga ni mnogo utrudilo.

Casih vesla po mirnem zalivu, držoč trizobe osti. Tedaj je v modri ogoljeni obleki podoben Neptunu, kateremu so utekli brzi, rosogrivi konji, ostavivši ga sredi žuborečih valov. Sivo oko mu preži izpod košatih obrvi na morsko dno, in ako zapazi osmonoga, ki razteza pa-

noge po kamenih in glenu ter išče živeža, tedaj šine trozob v globino in kmalu potegne zvijajočega se polipa na svetli dan. Ako zadene srečno jutro, zapleni dokaj takih živali, mimo tega še kratkorepih rakov; na trnkah pa često vise najlepše ribe.

Zadovoljen gre s plenom na kopno in ga prodaja vsakomur, kdor kaj kupi. Ostanke shrani za domačo potrebo, kateri tudi služijo prejeti novci.

Toda kadar se vrne Vlaho z daljne lovi, prinaša vselej mnogo rib, in lepo vsoto hrani Marko na skritem kraju za slabe čase; zakaj ribič je oprezen in pozna nestanovito morsko darežljivost in nestalnost človeškega zdravja.

Starega Marka pozna sleherni otrok v pristanišču. Vedno ima darek za mladino, bodisi nenavadnega trnastega polža, bodisi drugo morsko stvar, sedaj pisano kamenje, sedaj žolto ali rdečo steklovino. In otroci mu hite naproti, kadar se vrača z lovi. Razkazuje jim razne živali, pripoveduje, kolikor ve o njih življenju in imenuje ribice in polže, morske rastline in živalice. Stari ribič je zaradi tega priljubljen mladim in starim, in to vpliva na njegovo duševno življenje, da je navzlic ubožnosti vedno dobre volje.

Danes pa stoji brezupno pri cerkvi Svetega Vlaha, katera se vidi tam na zračnem griču, kjer šume gosti vrhovi zelenih pinij in temna smrekovina in svetlo mrčje pokriva pečine. Daleč se beli cerkvica na sinje morje in kaže mornarju pot, kadar hoče okoli dolgega polotoka prispeti v varno zavetje.

Ali danes morje ni modro, ni mirno. Tuleči jesenski jug vihra čez vznemirjeno Adrijo, da se pode valovi proti bregu, kakor čete belogrivastih konj. Grmeč se zaganjajo na brežne pečine in razpokle stene, kakor bi hoteli uteči nemilemu viharju na — kopno! Temni oblaki

lijo grozno ploho in beže nad razburjeno planoto. Bliski se vijo po njih črnih robih; raztrgani v brezštevilne panoge in vejice se izgublajo nekateri po oblačju, pogubno švigajo drugi na morje. Obrežje Lokruma otoka se trese od bobnečih valov, in visoko leti slana pena iz globokih razpok. Neprestane plohe pero grenko in slano roso z vej morskega borovja, da kar potokoma dero v pečeviti kotel, v „mrtvo morje“.

Hudo vreme mornarju, ki se je zakesnil in ni prispel v varno пристanišče! Toda gorje mali ribiški ladji, ki po nočni lovi ni mogla prijadrati do mirnega zavetja, ko so se na jugu dvigali preteči oblaki! Nemilo jo goni vihar po bežečih grebenih razritih valov, in ko se bliža bregu, kjer vodne sile naskakujejo kamenite stene, takrat jo treščijo ljuti valovi ob pečevje, da se razbije in pogubi.

Željno zre Marko na temno morje, da bi ugledal svojo ladjo. Tihe molitvice mrmra predse, obeta težko svečo v Marijino cerkvico za rešitev svojega sina. Zaman! Naj seza njega vid še tako daleč, zapaziti ne more ničesar. Povsod vise črni oblaki, pode se temnosivi valovi. Upajoč, da je sin ubegnul v župski zaton ali v zaliv pri Čavtatu, napoti se počasi domov.

Proti južnemu koncu otoka Lokruma pa pluje čoln, čegar krmar se brezupno upira srditemu viharju. Valovi se poganjajo čezenj, da za trenutke celo izgine; dvigne se in se iznova pogrezne v zevajočem brezdnu.

Neprestano se bliža brežnim pečinam. Enkrat še se vzpne in pogrezne — zdajci trešči ladja ob skalo. V zadnjem hipu jo hoče Vlaho, zakaj on je, Markov sin, odriniti od pečevja, ali kakor slama se mu zlomi veslo . . . Razbite deske plavajo po vodi, raztrgane mreže se razprostirajo po peni — o Vlahu ni sledu! —

Tožno poje zvon pri Svetem Mihelu.

Solnce je utonilo za goščavnim gričem; v senci visokih hrastov in temnih cipres je obkolila nema množica nov grob, v katerega so ravno položili Vlaha. V gostih oljkah šepeče večerna sapa, in bližnje pinije se gibljejo v lahnem vetriču, kakor bi se poslavliale od mrliča.

Ob stebelu visoke ciprese, med marmornatimi spomeniki meščanskih rodbin, stoji srepega pogleda in stisnjenih ustnic stari Marko.

Župnik govori nagrobnico, potem zasipljejo grob; pomilujé se razhaja ljudstvo, ki je spremilo ribičevega sina na mirno grobišče.

Sedaj so nagrebli nad gomilo majhen grič; cerkovnik, ki je s pomagači zvršil to delo, pobere orodje in odide, misleč, da bode starec še molil za dušno blagost sina, ugrabljenega mu tako nenadoma.

Negibno sloni Marko ob cipresi: sedaj je sam, celo sam na širnem svetu. Edinca je pogoltnilo morje v cvetju življenja in vrnilo — bledega mrtveca! Bilo je isto morje, ki ga je hranilo, isto morje, kateremu je daroval prijateljstvo in pobratimstvo, ko je plul mladenič v daljne krajine. Ljubil je morje, kar mu seza spomin v otroška leta, toda sedaj mu je uplenilo edino nado in tolažbo, morda za plačilo, ker ga je nosilo toliko let.

Tako premišlja žalosten svoje življenje. Kako malo srečnih dni je užil, kako mu je prinašala nezgoda vedno le bridkosti in težave!

Zdajci pristopi častiti župnik in mu z milim glasom teši srce: „Vse na zemlji gine, Bog pa vlada brezkončno modro našim zgodam; in mi, njega otroci, moramo zadovoljni sprejemati vse bolečine in jih trpeti vrlega srca!“

„Oj, častni gospod,“ odgovori starec s tožnim nasmehom, „bil je moj edini up in sedaj počiva tu doli! To je grenko gorje, trojno gorje venočemu očetu!“

„Bog ti daj pomoč, da prebiješ tudi to nesrečo; on nas ne zabi nikdar! In sedaj pojdi z menoj, govoril bi s tabo.“

Nem stopa Marko za župnikom, ki ga vede med oljkami k hiši imovitega prijatelja; njena streha se vzpenja med trtami, lovoričjem in limonami.

Prijazno ju sprejme Pero. Tukaj še vlada stara nesebična gostoljubnost, in osamelemu Marku, ki je žaloval že dva dni, odkar so našli Vlahovo truplo med skalami zatočnega kraja lokrumskega, topi se duša pri teh dobrosrčnih prijateljih, ki tolažita njega, zapuščenega ubožca.

V daljnem razgovoru, pri katerem starčka lepo pogostita, omeni Pero bodočnost Markovo.

„Nekoliko sem si prihranil,“ reče ta, „in dokler bode moči, delal bodem, da se preživim.“

Ko ga Pero nagovarja, naj ostavi kočico na bregu in se preseli k njemu, izpočetka noče slišati ničesar. „V oni hišici sem prebil srečno mladost“ — veli jima — „ondi sem sprejel ženo, tam sem ž njo vzgojil otroke, tam sem zatisnil oči svoji zvesti ženi — vsa duša mi živi v oni hišici!“

Tako se brani; ali duhovni prijatelj mu prigovarja, da sam ne more ostati vpričo svoje visoke dobe, da se bode tudi potem lahko bavil z najljubšim delom, z ribjo lovjo, da ne sme odbijati prijaznosti. Tedaj se ribič vda in obljubi, da se preseli drugega dne.

Sedaj mu veli srce govoriti.

„Oprostita, častiti gospod, mili sosed, da sem pomišljal toliko časa! Ali težko je ostaviti kočico in nje vesele in žalostne spomine. Naj vama govorim o življenju svojem!“

Videč, da prijatelja poslušata, nadaljuje: „Štirinajstleten deček — dom mi je bil takrat pretesen — prišel sem na veliko trgovsko ladjo, ki se je odpravljala v

Indijo. Nadejal sem se, da pridobim bogastva, kakor marsikdo, da ne bi živel, kakor moj oče, v ubogi koči ob skromnem zaslužku. Solznih oči so me blagoslovili roditelji, in veselo sem stopil na krasni trijadrenik. Malone deset let sem potoval po daljnih morjih in deželah; koliko sem videl, koliko užil, koliko izkusil! Kadar sem že prihranil toliko, da sem mislil, sedaj se napotim zadnjikrat na valove, razbila se je ladja, da sem po božji milosti rešil golo življenje; drugič mi je ukradel dober sodrug imovino, in tretjič se me je lotila v Bahiji groznica, ona strašna bolezen južne Amerike. — Ko sem okreval po dolgi bolezni, pošel mi je prihranjeni denar, prosjak sem bil! Tedaj sem spoznal, da mi tujina ne nudi sreče, in želel nisem ničesar, nego vrniti se domov. Kako sem hotel pomagati očetu, mučiti se in truditi za vsakdanji kruh! Ali dolgo časa nisem našel prilike in prebil dokaj žalostnih dni — težak v bahijskem pristanišču. Srce mi je hrepenelo po domu, težili so me spomini ponesrečenih podjetij. Končno pride ladja v pristan, namenjena v Evropo. V veliko srečo sem si štel in hvalil Boga, da so me najeli za mornarja zadnje vrste! Radosten sem šel na delo, saj sem upal, da skoro pridem k roditeljem.

V treh mesecih prispem domov. Šel sem k naši hišici. Bila je zaprta. Vprašam ribiča, kje je moja rodina. Toda začuden mi odgovori: 'Ti si, Marko?' — 'Marko sem.' — 'Ako hočeš k roditeljem, potrudi se dalje. Gori pri Svetem Mihelu so jih zagrebli, ker so žalovali do smrti po izgubljenem sinu.'

Kakor strela me zadene ta novica. Torej ne ugledam nikdar več resnega očeta, mile matere! Kako me je to žalilo! In jaz sem zakrivil njiju smrt! —

Potrtno stopam k cerkvi. Pokažejo mi na pokopališču grob, kjer počivajo roditelji. — Zgrudim se nanj in molim, toda grozna žalost mi objema dušo.

Napotim se k župniku — vaš drugi prednik je bil, gospod — in mu povem, kaj mi tare srce. Z milim govorom me umiri in ojači . . .

Prejel sem potem zapuščino svojih roditeljev — kočico na bregu, nekatere trhle mreže, čolnič in — usodo ubožnega življenja!“

„Ubogi človek“, reče pomiluje župnik — „koliko si užil žalosti!“

„Dà, mnogo, mnogo. In vendar je prišel čas, ko nisem pogrešal ničesar. To je bilo, dokler je živela moja Marjeta, žena moja! Po njeni prerani smrti pa je pričela usoda biti po meni! Starejši moj sin je umrl nekje na ameriških tleh, drugi je našel pred dvajset leti častno smrt pri Visu — in tretjega — zagrebli smo danes . . . Sedaj sem zopet sam, kakor takrat, ko sem jokal na grobu svojih roditeljev!“ —

Tako je govoril starec, in verno sta ga poslušala prijatelja.

Ko umolkne, hvalita ga zaradi vrlega, vdanega življenja in ga tešita za prihodnjost. „Koliko jih gine po udarcih nemile usode! Kako redki so oni, ki brez nevolje nosijo težko breme življenja!“ —

*

Noč je. Marko stopa zadnjič proti svoji hišici. Ljubo šepečejo ob bregu valovi, kakor bi prosili starega tovariša oprostjenja za gorje, katero so mu provzročili.

Pred hišico se ziblje čoln in ga vabi na ponočno vožnjo, na katero se je nekdam odpravljaj tolíkokrat.

Ko vidi Marko mirno noč in svetle zvezde, odsevajoče iz morske globine, ne more se ustavljati; vzame nekaj orodja za lov, nese ga v čoln, odveže vrv z brega, stopi v ladjo, prime za vesla in odrine v zaliv.

„Saj morda veslam zadnjič ponoči na morju,“ misli si starec. „Ko bom pri Peru, ne bom odhajal lahko.“

Krepko, kolikor mu dado moči, udarja z veslom na površje. Predno zapazi, privesla do ožine, kjer se odpira široko morje, in sedaj pluje na zapad, kakor v nekdanjih letih . . .

Ali dogodki zadnjih dni, posebno poslednjega večera, vzeli so mu krepkost. Kakor mili glasovi mu zvene žuboreči valovi; sanjevita trudnost mu objema čelo, veslo se izvije otrplim rokam, in v sanjah srečnejših dni zaspi, kakor otrok v naročju ljubeče matere.

Mirno pluje čoln v lahni sapi, ki veje od gora, na večer v prostrano mračno morje.

*

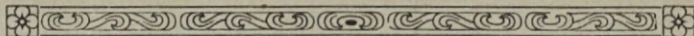
Ko sluga velike svetilnice, stoječe na močnem stolpu na zadnji skali dolgega grebena, drugi dan zarano obkroži bližnjo okolico, ugleda nedaleč med pečinami prevrnjeno ladjico. Ko se ji v čolnu približa, zapazi tudi njenega brodnika. Bil je Marko, toda mrtev.

V mirnem brežnem toku, ki se razprostira od Reke proti morju, je plaval čoln daleč na večer; ponoči se je spremenila sapa in pognala čolnič na pečine, takozvane Grebene. Sladko speč se je morda starček prestrašil, ko je zadel ob pečine in se potopil v globočino.

Pokojno pluskajo valovi in objemajo truplo. Glava mu sloni med izpranima kamenoma, in blažen mir se razliva po bledem obličju.

Sedaj so končane vse težave življenja! Živeti mu ni treba samemu, ne žalovati po onih, ki so odšli pred njim na breg, kjer ni tuge in ne žalosti. Valovi, ki so mu povzročili toliko zla, zazibali so ga v sanje, v katerih je gledal trudapolno, ali srečno mladost, in mu prinesli poslednji sen . . .

Zopet se glasi zvon Svetega Mihela. Po zraku plavajo v južni sapi lahki oblački, in k njim se dviga danes milo zvonjenje: pogrebna pesem staremu ribiču!

Križ ob poti.

Strme pečine gledajo z roba hercegovskih planjav na širo no Jadransko morje. Ozko je zemljišče med obrežjem in onimi nepregaznimi gorami, ki so bile dubrovniški vlasti vselej najboljša meja proti turškemu nasilstvu.

Od onega gorovja se spušča nizko, kamenito hrbtišče proti zapadu do morja in loči zaliv Zaton od bogatih klancev oraške občine.

Preko zmerne višine drži krasna cesta, ki ravno na najvišjem mestu krene proti severu doli v bližnje selo.

Kraj ceste, tukaj obrobijene z vedno zelenim grmovjem, stoji križ, izsekan iz peščenca. Deževje mu je izpralo krajce, po razpokah in jamicah se je naselilo rumeno lišje. Samoten stoji ob potu. Časih sede kame-nica-ptica nanj in zleti kričeč v dolino, kadar se kdo približa. Ljudje pa, ki pohajajo mimo znamenja, ne vedo, kaj pomeni, dasi je še pred nekoliko leti neka starka prihajala vsako jutro molit prednje.

Večerno solnce se je nagnilo do nasprotnega otoka Kolopeči, za katerim se blišči daljna morska planota. Med otokom in obrežjem se še ponekod odseva toneče solnce; v temnomodrem mraku se ziblje senčno valovje.

Blag večerni mir se razprostira nad morjem. Časih se čuje zamolklo šumenje valov, pluskajočih ob brežnih

pečinah. V vejevju širokih oljk se ne giblje otrplo listje, v posameznih pinijah šumi lahka sapica. Krilati mrčesi se glase v poletni večer.

Od severnega konca globokega zaliva drži pot med oljčevjem navzgor. Gost bršljan se vzpenja po steblih posamičnih hrastov; tu in tam stoji košato rožičevo drevo ali temnolista lovorika; po vejah prostranih brestov se vije plodna trta.

Visoki zidovi in s kamenjem utrjeni nakopi obkrožajo oljčne vrte in drže zemljo, da je ne izperemo plohe. Na levi strani se sveti zaliv, in daleč se vidi preko ožine med Dažo -otokom in Kolopečjo na plano morje.

Onemogel starec v raztrgani mornarski obleki koraka po cesti. Noge mu tiče v plesnivih opankih, obleka mu je vse preko zakrpana, da se ji ne vidi prvotna snov. Okoli telesa nosi rdečkast pas, s katerim si na jugu ovijajo turban okrog glave. Na glavi ima ogoljeno čepico napolskih mornarjev; trioglat kos ji je na vrhu utrgan, in skozi razpoko se svetijo snežnobeli lasje, ki tudi v redkih šopkih vise okoli senc.

Počasi dospe do vrha in postane; solnce je utonilo za bregovi.

Starec se ozre, vzdihne in reče zamolklo:

„Sedaj, ti nesrečni kraj, sedaj sem dospel na ono mesto, kjer sem pričel svoje mučno življenje! Nisi mi pozdrav mile domovine; lahko bi te preklinjal; toda celo kletev moja je prazna, prazna kakor moj dih!“

Približa se kraju, kjer stoji križ. Sesti hoče, da bi si počil, ali zdajci ugleda spomenik, prestraši se in se zgrudi na obličje.

„Križ, znamenje vidim tukaj!“ vzklikne žalno. — „Ali me spominjaš moje zlobe, spominjaš nesreče? Ali mi oznanjaš milost?“ — Oj, ako si mi znamenje oproščenja, kakō radosten bi nagnil tu svojo glavo!“

Vstaja, ali ne dado mu oslabele moči. „Oproščenje! Koliko časa sem ga iskal po širnem svetu! Meni ni bilo milosti. ‚Morilec, ubojica, strašna te čaka osveta!‘ Tako mi je vedno govoril notranji glas in mi plašil srce! Oj, ta osveta! Vse življenje mi je zagrenila! Sedaj miruje potrtemu starcu, in odrešenja znamenje me pozdravlja na onih tleh, kjer mi je vzknila nekdanja bolest neizrečenega kesanja.“

Zamolcklo ihte govori starec. Morski valovi zašume, večerni veter piše z brda v dolino, glasneje cvrlikajo črički in kobilice po grmovju in vinogradih.

Sedaj se zagiblje telo, ležeče na zemlji: „Samo doteknil bi se tega znamenja milosti, moj Bog! Potem me reši življenja!“

Ječe se plazi dalje in prostre roko. „Samo s prstom naj se dotaknem spomenika, znamenja miru!“

In iznova si oddahne in se trudi proti križu.

„Ne daj, da poginem, predno dospem do križa!“ šepečejo mu ustna; zdajci raztegne roko — mirno mu obleži na rosnih travah.

Mrak pokriva morje in breg. Iz dalje se sliši nočna ptica; svetlo se blišči nebo. Strme goline mejnih gora plamte od rožnega svita, in mornar, ki pluje po temnih valovih, ozira se po bliščečih pečinah in se čudi plamtečim vrhovom, za katerimi prihaja v temnomodrem plašču blažena noč . . .

*

Ozrimo se nazaj za štirideset let.

Našli so nekega jutra na istem mestu mladega moža s smrtno rano v prsih.

Vso okolico je spreletel strah; zakaj umorjenec je bil mladi priljubljeni kmet Luka Nedo, ki bi bil drugi dan povedel pred oltar lepo Jelo iz Zatona.

Toda še bolj je razburilo ljudstvo, da Jele ni bilo nikjer. Iskali so jo doma, pri znancih in sorodnikih; nikdo

je ni videl od zadnjega večera. Roditelji so mislili, da je prenočila pri sorodnikih; ali kdo opiše njih strah, ko čujejo, da se je vrnila z Luko domov! In sedaj je ni!

Iskali so izgubljeno nevesto, toda zaman. Drugega večera šele je našel ribič med morskimi pečinami otrplo žensko truplo. Prizvani sosedge so jo prinesli v vas; bila je Jela, toda kakšna! Okrvavljene so ji bile roke, raztrgana obleka, in preko čela je imela težko rano. Ali živela je . . .

Človeške duše ni bilo, da bi si razjasnila ta dogodek.

Zdravnik se je trudil oživiti nesrečno deklico, in med tem so ponesli v Orašcu Luko na grobišče. Vsi prebivalci bližnjih sel so bili pri pogrebu.

Prišli so gospodje od sodišča. Dosti so ugibali in povpraševali po zločinstvu; ali dokler Jela ni mogla govoriti, ni jim bilo moči pojasniti groznega uboja; ona sama bi mogla imenovati morilca, in ako umre, tedaj pokrije nepregledna temota ves dogodek.

Prešli so dolgi tedni, predno je okrevala toliko, da je bilo moči vsaj nekaj poizvedeti od nje. In sčasoma se je pojasnilo vse.

*

Na zatonskem bregu je stala nekdanj — še danes se vidi nekoliko podrtin — uboga hišica, zgrajena od neobdelanih kamenov in pokrita z morskim trstjem.

Stari Vukotić je životaril v nji z ženo in otrokom. Živel je ob ribarstvu, in kadar mu je sreča donesla, ob tem, da je prevažal ljudi, ki so hoteli v grad ali na otoke.

Strašen vihar pogoltne nekega dne ribiča, čoln in njegov plen; uboga vdova ostane sama z devetletnim Vujem. Mati je pohajala na delo, Vujo pa, ker je bil mlad, poprijel se je ribarstva. Seveda so rekali, da seza

po vsem, kar mu prihaja pred roke; ali niso mu mogli dokazati ničesar, ker je bil prekanjen in bistre glave.

Ko mu je bilo petnajst let, je odšel na trgovsko ladjo, in dobrih osem let niso čuli ničesar o njem.

Hipoma se vrne, dorasel mož temnorjavega lica, in se ustanovi v svoji kočici; mati mu je umrla že pred nekoliko leti. Ribaril je in še rajši dovažal prepovedano blago . . .

Nedaleč od njegove kočice je stal dom mlade Jele „cvieća zatonskega“. Nedolžno dekle je zrlo veselo v beli svet in bilo prijazno vsem ljudem. Mladeniči bližnje okolice so se hrepeneče ozirali po nji; kaj čuda, ako je tudi Vujo gledal po Jeli in si jo želel pridobiti! Ali dasi je bila dobra vsemu svetu, vpričo Vuja jo je stresala groza, kakor bi se bala njegovih žarečih oči; toda Vujo je bil vztrajen. Ko se je obljubila Luki, poiskal jo je nekega dne, vedoč, da je sama doma. Rotil jo je in zaklinjal, naj pusti Luko, in se vda njemu. „Srečna bodeš le z mano!“ vzkliknil je naposled.

Ali ko se Jela prestrašena obrne, zapreti ji, da jo siloma loči od onega . . . in tedaj zbeži iz hiše proti produ. Mnogo tednov ga ni bilo videti v Zatonu . . .

Jela si vesela oddahne; mislila je, da je ne pride več mučit. Zatorej niti ženinu ni povedala ničesar, nego hrepeneč je čakala dne, ki jo združi z Luko.

Nekega popoldne se vrača Jela iz grada domov. Stari, na pol gluhi njen ujec vodi čoln, in dekle mu krepko veslaje pomaga. Ko dospeta vštric Dože-otoka, prikaže se za svetilnim stolpom ladja, ki pluje v zapadni sapi kakor puščica proti zatonu. Ali hipoma se sname jadro, in krene Jelinemu čolnu naproti. Jela se strese, zakaj spoznala je Vuja.

„Kam tako hitro, ljubica? Ali se ti mudi k poroki?“ roga se ji že od daleč,

Ladji sta sedaj druga poleg druge. Vujo pozdravi starca z roko, in ta odzdravi, ne da bi se posebno menil za prišleca. Pozorno pazi na veslo, ki mu pa ne koristi nič, ker Vujo zadržuje čoln.

„Kaj hočeš, Vujo? Kaj me motiš?“ vpraša ga dekleta prestrašena, toda odločno.

„Kaj hočem? Lahko bi si odgovorila sama! Videl bi te rad, govoril nekoliko besedic s tabo.“ In milo, kolikor more, nadaljuje: „Oj, Jela, samo to mi reci, da pustiš Luko, in čakal bodem leto dni, da bodeš moja. Ali hočeš?“

„Izpusti čoln!“ reče deklica, „s tabo nimam opravi ničesar.“

„Ne, ne, ljubica, postoj, ne tako!“ vzklikne Vujo in krčevito prime rob njenega čolna, da bi se vzel nanj. Ali hipno ga zadene veslo Jelino, da ploskne v morje, dočim požene svojo ladjo daleč od sebe.

Nekoliko krepkih udarcev prestrašenega starca, ki ne umeje vsega prizora, in že sta za nekoliko ladjinih dolžin od malopridneža.

Vujo ostavi ladjo ter plava kolneč in preteč za Jelo.

„Čakaj, Jela! Samo eno besedico!“

Ne odgovori mu ničesar, temveč vesla še urneje. Ko Vujo spozna, da se trudi zaman, obrne se zopet do svojega čolna, zleze nanj in odjadra proti Veli boki, iz katere je prišel.

Doma pove Jela vse na drobno očetu, in ta jo tolaži:

„Ne boj se, dete moje! Vujo se ne vrne tako hitro; zakaj morski stražniki so ga zalezli pri tiho-tapstvu in so mu za petami; ne bo si upal priti v vas.“ —

Nekoliko dni pozneje sta šla zaročenca k sorodnikom onstran zaliva. Krasen večer je bil, ko sta se

vračala po cesti domov. Vsa zatopljena v razgovor niti ne zapazita, kako ju gledajo izza gostih oljk sovražne oči. — Kakor kroži volk okoli staj, da ugrabi svoj plen, tako se je skrival Vujo po zatišjih od onega popoldne, ko je na morju srečal Jelo in se sprl z njo.

Sedaj ju je ozrl, ona, katera črti iz dna srca, in hodil za njima na bregu, kjer so ga krile stare oljke.

Na vrhu, kjer se odpira razgled po morju, v gruško pristanišče in na zelene otoke, sta postala v živahnem pogovoru. Po globokem jarku prileze Vujo kakor zver. Svetel nož skriva za hrbtom, poklekne blizu ceste za zidom in gleda srečna zaročenca, trepetaje od jeze.

Ravno položi Luka roko Jeli okoli pasa, ko skoči Vujo kakor besen k njima in zasadi Luki nož v prsi tako silno, da se pri tej priči zgrudi na tla; Jelo pa zgrabi in jo odnese na obrežje.

Na bregu stoje velikanske pečine, ki zakrivajo male otline proti morju in proti kopnini. Semkaj položi Vujo omedlelo dekle na pesek, potem prinese v čepici vode in ji pokropi lice. Za nekoliko časa se Jela zave in izpregleda. Toda ko uzre Vuja, zamiži in vpraša plaho: „Kje je Luka?“

Vstaja, ali on jo iznova potisne na tla.

„Miruj“, zapove ji mračno. „Luka je šel domov, in Vujo je pri tebi. Luka te je izročil meni, in ako se čutiš krepko, pojdi; tu doli čaka moja ladja. Odvedem te iz tega kraja, zakaj moja moraš biti.“

Ni ji vreden odgovora.

Ali Vujo jo prime za roko, da bi jo odvedel siloma. Jela ga pahne od sebe, poskoči na noge ter hoče uteči — toda Vujo jo vleče za sabo do morja. Vname se strašen boj, dokler dekle ne obleži brez zavesti.

Nasilnika so bržkone preplašili mimo veslajoči ljudje, zakaj pripovedovali so kesneje prebivalci iz Trstena, da so čuli vrišč in vpitje, toda ko so prišli do

proda, da se ni oglasila živa duša, akoravno so klicali. Napotili so se dalje, ko ni bilo odgovora. Ob bregu je veslal po temini čoln, čegar gospodar je pozorno ribaril. Tedaj so pomirjeni odšli, misleč, da so se motili, ali da so dečki igraje lovili in rogovilili po brežnih skalinah.

Gotovo je bilo tedaj, ko je Vujo srečnejšega tekmeča zavratno ubil ter hotel ugrabiti in odvesti Jelo. Ali kjerkoli so ga zasledovali, nikjer niso ničesar zvedeli o njem. Saj ga tudi tačas, ko se je zvršilo zločinstvo, nikdo ni videl v tej krajini.

Jela se ni omožila. Po smrti svojih roditeljev je živela s staro služkinjo v podedovani hiši, opora siromakom in nesrečnikom, čislana po vsi okolici.

Na vrh ceste pa je hodila vsako jutro.

Nizek, kamenit križ je dal postaviti še njen oče na onem mestu v spomin nesrečnemu Luki. In pred tem križem je poklekala Jela še v poznih časih, ko je že osivela.

Kdorkoli jo je poznal in jo ugledal, izognil se ji je, da ne bi motil pobožne molitve in milih spominov predobre starice, ki se je tako zvesto držala obljube, dane zaročencu v srečnih mladostnih časih.

*

Svetlo je sijalo solnce na širono planoto kipečega valovja. Zatonsko obrežje je še objemal jutranji mrak. Bledo se je lesketala rosa na redki travi in po robih temnozelenega listja južnih rastlin, ko so tistega jutra po prihodu sivega starca našli delavci otrplega tujca pred križem. — Desnica je ležala na rosni travi, iztegnjena proti spomeniku.

Kmalu se zbere prestrašena množica okoli mrtveca. Dečka pošljejo v vas po župana, ki se z župnikom napoti na rečeno mesto. Pri križu ugibajo, kdo je mrlič;

ali nikdo se ne more spomniti, da bi ga bil kdaj videl v teh krajih.

Ko prispe župnik z županom, umolknejo vsi. Častiti župnik pa izpregovori mirno:

„Bog ga je poklical k sebi. Milosti je iskal tujec, katerega vidimo mrtvega; naj mu je križ oznanil pomilostitev! Kdorkoli si, tuji potnik, izročili te bodemo posvečeni zemlji in molili, da se Bog usmili tvoje duše, zakaj iskal si pred smrtjo križa!“

Sedaj dospe tudi Jela, kakor ji je navada že štideset let, na ono mesto in stopi med neme gledalce.

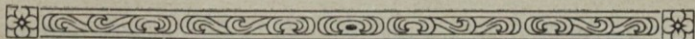
„Jezus, vsemogočni Bog! To je Vujo!“ vzklikne osupla in se za korak umakne. „Vujo, ubojica mojega ženina, morilec moje sreče!“

Vsi se čudijo in stoje prestrašeni, častiti svečenik pa izpregovori:

„Ne govori tega, dobra žena! Sedaj stoji pred višjim sodnikom, in mi smo pozabili, odpustili!“ Nato se obrne do množice in nadaljuje: „Glejte to potrto ženo! Neizrečeno žalost in tugo ji je nekdaj povzročil. Vsemogočni ji je dal krepost, da je nesrečo nosila vdano in bogoljubno. Danes pa je priča, da je divji morilec in zločinec iskal miru na zemlji! Pojdite, ponesimo mrliča na posvečeno grobišče k večnemu miru!“

*

Osamel stoji križ ob poti, že razpada in lišje ga pokriva. Ona, ki je vsako jutro prihajala h križu molit, je našla mirni prostor poleg svojega zaročenca pod cipresami oraškega grobišča. Ljudje, ki hodijo mimo spomenika, ne vedo več, kaj pomeni; samo najstarejši možje še govore o nekdanji nesreči in žalostni smrti ljutega Vuja.

Ljubil in izgubil.

Krasno je napočilo pomladno jutro. Na lahkih perutih jutranje zarje je plaval svetli dan proti večeru. Njegovi žarki so poljubili najprej gole vrhove strmega gorovja Biokova nad Makarsko, poleteli na rumenih oblačkih po daljnem nebeškem oboku in na zapadu zlatili krajec temnomodrega neba, da je bilo videti, kakor da se tam kopičijo težki oblaki, katerih gorenji robovi se žare od ognjenega svita.

Mirno pluje ladja po šumeči stezi.

Sedaj se dvigne izza gora jutranje solnce in obseva podolgasto pogorje, katero loči od morja doleno ravnino Neretve in odbija reko proti severu. Parobrodčič si išče pota po onem jarku, ki je ravno ugoden brodarstvu; zakaj Neretva je takrat često menjavala veliko svojo strugo.

Jasno je bilo nebo, morda že zato, ker je to njegova poletna dolžnost. Mlačni zrak, poln morskega sopuha, ni imel onega oživljajočega hladu, kakor sapa prostih dolin, kjer teče sredi zelenih goščav šumna reka. Zaman gledaš po prijaznih bregovih; vse, kar vidiš, to so zelenosivi valovi med sivozelenimi šumami šepetajočega trstja, ki se nepregledno razprostira do žoltastih pečin mejnega pogorja.

Na sprednjem ladjinem oddelku sedi mož bledih lic, tožnega obraza, ali žarkih pogledov, ki poletavajo daleč v deželo. Že odkar se je zdanilo, genil se ni z mesta. Vsa krasota sinjega morja, kjer se je odsevalo mlado jutro, ni mu mogla razvedriti duha. Nepremično je sedel kakor kip in zrl v megleno daljo.

Sedaj, ko je ladja krenila v Neretvo, zarde se mu lica, in strastno hrepenenje mu zaneti kri v žilah.

Kdo je potnik, ne ve nikdo. V Spljetu je stopil na ladjo za Metkovič. Ali neprestana pozornost, s katero je pregledoval okolico, provzročila je, da gleda marsikdo nanj.

Pri Fortopusu, ubožni vasi na levem bregu Neretve, obstane parobrod. Nekoliko potnikov gre z ladje. Neznani naš potnik ne obrne oči od brega. Ali ne zanimajo ga vinogradi in njive, med katerimi se vijo jaruge polne vode, niti ne pazi na sivokamenite hiše na golem griču; pregleduje samo ljudi, prišle na breg, kakor bi iskal znancev. Potem težko vzdihne in zre v drugo stran, kjer dviga košato smokvino drevje izmed vinskih trt zelene in plodovite veje.

Za malo časa krene ladja proti vzhodu. Enaki prizori se kažejo. Ponekod poletavajo temnosive liske in druge povodne ptice čez vodo, da se skrijejo v ločju in trstovju; ondi se vzdigne gosta jata divjih rac in zbeži na prosto mesto širnega močvirja; tam izmed trstja šine jastreb in poleti v daljnem krogu proti jugu.

Na levi strani ob cesti, ki vodi po ozki dolini proti severu v Imotski, je videti most in poleg njega napol razdrt stolp in druge razvaline starega zidovja. Stolp Norin je to, kraj, kjer je nekdanj za Rimljanov stal mogočni ilirsko-rimski grad Naróna. Na desni strani se širi veliko neretvino močvirje. Ondi pod golimi gorami na jugu se končuje v veliko jezero, na katerem živi nešteta množica povodnih ptic.

„Staro mesto je tukaj potopljeno,“ reče tujec sebi, „govoril mi je nekdam moj oče. Kje so stanovniki onega mesta? In kje je sled njih življenja in delovanja? Potopljeno vse, pozabljeno!“

In kakor bi mu srce trla neizrečena boleost, nadaljuje:

„Tudi o meni so morda mislili, da sem utopljen! Ali sem tudi pozabljen? Skoro se odloči.“

Umolkne in gleda tožno predse. Ne vidi lahkih jadnic, ki z razpetimi jadri plovejo mimo parobroda. Po jarugah, vodečih med njivami kakor steze, se zibljejo čolni. V njih sede možje in žene, ki hite na delo; on ne vidi ničesar: njemu uhaja pogled proti vzhodu, kjer se je na sivem kamenitem holmcu prikazalo mestece s sivo cerkvico na vrhu.

Hitro se vrte kolesa, in peneč orje ladja po zeleni vodi. Vedno jasneje se dviga mesto; sredi zelenih vrtov se vidijo hišice in bele strehe. Nekoliko krogov lene reke je še treba prepluti, in predno prehodi solnce pol pota na nebu, obstane ladja pred mostom, kjer se gneta obilo velikih in majhnih brodov, tako da je v pristanišču na reki več življenja, nego v morskem pristanu spljetskem.

Vsi hite in nosijo na kopno razno blago, pripravljeno za notranjo deželo, za Hercegovino. Shranijo ga v varnem zavetju lesenih poslopij ob reki, ali pa ga nalože na vozove in na konje, da ga povedejo nemudoma na odmenjeni kraj. Vse gomazi od težakov, mornarjev, kupčevalcev; gneta se, sujejo in kriče, da se ti zdi, kakor bi bil kje na ogromnem tržišču.

Vse to je možu na ladji nekako čudno, neznano. Bržkone je poznal samo oni Metkovič izza časa, ko je bil do malega pozabljen kót na meji avstrijske in turške države. Zaradi tega si ne more pojasniti veselega življenja in trženja.

Ali skoro se vzdrami. Z roko si potegne po čelu, prime mali kovčeg, ki mora biti precej težak, in gre trdnih korakov z ladje.

Počasi stopa proti prodajalnici na desni strani. Na pragu ogovori gospodarja. Ta ga pogleda osupel, zakaj ni ga spoznal na prvi hip. Tem večje mu je veselje, ko ga spozna; čvrsto mu seže v roko, vzame mu kovčeg in ga spremi v hišo.

„Tomo, težak ti je pöt, katerega hodiš!“ reče trgovec, ko stopita za nekoliko časa spet na prag. „Bog s teboj!“

„Bog ti plati prijateljstvo, Joso! Saj veš, da me vodi častna misel!“ —

Precej nato ta odkoraka med razdrtimi vrtnimi ograjami, preko katerih gleda smokvino drevje in zeleno vrhovje južnih evkaliptov. Po prašni cesti stopa proti jugu. Na levi strani ga spremljajo kamenite vrste nevisokih holmcev, samo ponekod posejanih s trtami ali smokvami; na desni pa se širi prostrano neretvino močvirje. Vodotoki in jaruge preprezajo njive, senožeti in vinograde, in za njimi se ziblje visoko valovje cvetočega trstja tja do modro-bliščečih bregov polotoka Kleka.

Mnogi radovedni pogledi srečujejo Tomove oči; ali nikdo ne spozna otroka tega sela, dasi je minulo šele sedem let, odkar je odrinil v tujino iskat sreče, katera mu ni hotela vzkleti v domovini. —

Tomo krene sedaj hitrejših korakov v pekočem solnčnem žaru proti ozki dolinici, kjer se mogočna pečina vzpenja iz gostega trstja, kakor skalnat vrh gore, potopljene v močari. Po razpokah ji zeleni gosto drevje in cvetoče grmovje.

Na vznožju velikanske te pečine čepi belostena hišica. Grmiči rumenega in rdečega cvetja, bazilik in

druge dišeče cvetice rasto v senci visokih zelenih stebel po vrtiču pred vhodom. Nekoliko smokvinih in slivovih drevesec stoji v okrožju; nedaleč izvira studenec pod srebrnozelenim vejevjem mladih vrb. Zvedavo gledajo kože izza hišice, na katere nizki strešici mežika v solncu rumenoproga mačka, in veseli otroški glasovi udarjajo na tujčevo uho, ki stopa naravnost proti hišici.

Tomo prestopi vrtec in hoče stopiti v hišo, ko mu pride naproti mlada, preprosto oblečena žena.

Oba postojita osupla. V spominu išče vsak podobe drugega . . .

„Tomo, ti?“ vzklikne žena, naslanjaje se ob duri, kakor od prevelikega strahu, da ne omahne.

„Da, jaz, Mare! Glej, prišel sem z onim imetjem, katero je zahteval tvoj oče. Delal sem in se trudil; ali sedaj sem došel, imovit mož. Mare, sedaj najine sreče ne zavira nobena stvar na svetu. Moja si!“

„Oj, Tomo, nesreča je, da si prišel k meni. Tvoja ne morem biti nikoli!“

„Nikoli moja? Tedaj si se izneverila besedi? Pozabila si, kar si mi dejala pri slovesu, da me počakaš do zadnjega dne! Pomisli . . .“

„Življenje je do cela drugačno, nego si mislimo v ljubeči mladosti, Tomo! Tudi ti si morda izkusil to!“

„Izkusil!“ odgovori Tomo težko. „Protivilo se mi je vse! Kjer sem se nadejal plačila, rogali so se mi; kjer sem pričakoval hvale, našel sem zasmeh; kjer sem iskal ljubezni, videl sem nevero . . . In tedaj sem mislil: delaj tudi ti brezobzirno, in — dobro je bilo! Po vseh bojih me vidiš tukaj zmagovalca, in zvezda moje zmage si ti, Mare! — Ali nočeva stopiti v hišo? Na pragu . . .“

„Oprosti, nenadejani prihod tvoj . . .“

„Te je prestrašil?“

Vstopita v sobo. Tomo sede k oknu, njemu nasproti Mare.

Obleдела je. Strašna bolešt ji stiska srce. Zamolklo nadaljuje :

„Tomo! Tista nisva več, kakor sva bila pred sedmimi leti! Pomni to!“

„Jaz sem pač ostal tisti v mislih in nadejah; ali ti!“ . . .

„Nezgoda me je zasledovala, Tomo! Poslušaj me mirno,“ reče mu krepko, ko se on razvneto vzdigne, da ji odgovori. „Poslušaj me! Glej, ko si odšel, umrla mi je mati, in — v peto leto gre — za njo otec. Bila sem sama. O tebi ni bilo sledu. Zapuščena sem bila. Bog nebeški ve, koliko sem plakala po tebi! Toda ti nisi prišel. Brez tolažbe, samotno in žalostno sem živel v naši hiši, ki mi je hranila toliko žalostnih spominov! . . . Leto potem pride predobri Mate Kačić in mi govori na srce, naj mu bodem žena . . .“

Tomo se dvigne . . .

„Miruj! Bil mi je zvest zaščitnik, ker sem bila kakor ladja brez krmila na daljnem morju. Molila sem Boga, prosila Devico nebeško. Tožne ure sem klečala pred njeno podobo. O, večni Bog, razsvetli mi duha, oj, Mati božja, reši me, vodi me!“

„In mene se nisi spominjala?“ — zavrne jo Tomo grenko. „V daljnih krajih se je zibala moja ladja na valovih in mislil sem le nate. Ko nas je drevil vihar, stal sem miren pri krmilu, in moja duša je bila pri tebi, Mare! Hrepenenje mi je polnilo srce, kadar sem po mestih bogate Indije kupoval dragocenosti zate, da te razveselim. Ali zaklad še ni bil popoln; moral sem potovati, delati dalje. Oj, da nisi pomnila tega!“

„Tomo, tisočkrat sem se te spominjala; ali kaj mi je koristilo? Bila sem zapuščena, in Mate mi je dal

domovino in roko. Veruj mi, Tomo, solzeča po tebi sem se poprijela blažene njegove roke — žena njegova!“

Sedaj privihrata nežni deklici v sobo. Starejša, kakih štirih let, prinese cvetice in vikne: „Evo ti belega cvetja!“ in umolkne. Ugledala je tujca, ki gleda osorno nanjo; prestrašena postoji.

Mare, ki je opazila Tomov ostri pogled, izpregovori prva:

„Sosedovi deklici sta in radi prihajata k meni. — Jelica, pojdi, skoči z Milico na dvorišče in poglej, kaj dela vajina muca.“

Hitro šineta otroka skozi vrata; tujčevo oko ju je prestrašilo.

„Mare,“ govori tožno Tomo, „Mare, ti si se izneverila svoji obljubi!“

„Oj, ne govori tako, Tomo!“ reče ona. „Zapuščeni ženi — obljuba! Ali ni ženi potrebna krepka podpora moževa? — In kje si bil ti? Kdo bi me bil branil prevar? Kdo bi mi bil zavetje? — Božja milost mi je bila, da je prišel Mate in me snubil!“

„In jaz sem se mučil v žgočem solncu, da si priborim blaga in imetja zate in zase! Mislil sem le nate! Valove in viharje sem premagoval, in kadar sem dospel do tujega mesta, iskal sem zakladov, da jih prinesem tebi! V indijskih goščah, na obrežju Tihega morja, na avstralskih otokih, povsod me je vodila tvoja podoba, Mare! In med tem so me izdali doma, izdalo me je nevestino srce!“

„Ali ni moralo biti tako? Ali sem mogla vedeti, da se še spominjaš svoje neveste? In kaj mi je hasnilo tvoje hrepenenje, ko sem bila osamela in ostavljena?“

„Res, res! Ali sedaj sem se vrnil in te zahtevam zase! Mare, pojdi z mano!“

„Ne, Tomo! Mate je moj mož. Da bi šla od njega?“

„Glej, na morskem bregu imam hišico. Krasni vtovi jo obkrožajo, vinogradi in sadonosno drevje. Južne cvetice polnijo zrak z vonjavo. Na morskih valovih se ziblje ladja, ki pričakuje gospodarice, tebe! Oj, Mare, pridi! Saj slušaš samo prvo prisego!“

„Tomo, kako slabo umeješ dolžnosti žene! Tebi sem obetala ljubezen in zvesto srce; ljub si mi, in presrečna bi bila, da živim pri tebi! Ali — možu sem obljubila zvesto izpolnjevanje svojih dolžnosti! Tega se moram držati, akotudi srce umre od bolesti. Ljubezni se more utrgati žena, naj krvavi srce še toliko; ali kaj je žena, ki se izneveri vzprejeti dolžnosti? Bila bi kakor povodna cvetica, ki se je utrgala korenini.“

„Dolžnost tedaj zahteva, da se odpoveš stari ljubezni?“ reče Tomo žalostno. „Pomisli, kaj velja beseda, dana v nezgodi in sili? Pusti te misli!“

„Ne morem, ne smem! Kaj bi počel Mate, ako bi šla od njega? Z vso dušo, z vsemi čuvstvi svojega življenja mi je vdan. Niti misliti nočem, da bi jaz, ubegla brezčastna žena, poslušala samo srčno hrepenenje, dasi bi mi cvela življenja sreča! Ne! Tukaj stojim, evo mojega doma! Vse drugo bodi pozabljeno!“

„Ta je zadnja tvoja beseda?“

„Zadnja. Nimam ti govoriti druge!“

„Z Bogom tedaj!“ vzklikne Tomo s tresočim glasom in vstane.

„Ne hodi jezen od mene! Ako si me kdaj ljubil, ne izkušaj slabotnega srca nje, ki ti je bila nekdanj draga! Nekdanj bi bila zapustila vse, očeta, mater, dom, da pojdem s tabo — danes se je izpremenilo vse, danes nimam najini ljubezni darovati drugega, nego tožne solzo! Ali sedaj pojdi, predno je prekasno! Kdo ve, kako slabotno je srce! — Ničesar ti ne morem go-

voriti v tolažbo. Staro svojo ljubezen naj darujem — dar moje časti, Tomo; da bi darovala svojo dolžnost, tega ne moreš zahtevati!“

„Z Bogom! Ne polni mi žalost duše — samo strašna srčna boleost je bila, ki mi je zagreñila tudi glas! Saj ne moreš drugače! Odhajam. Globoko čutim, da sem ljubil plemenito srce, da sem izgubil plemenito ženo. Samo tega te prosim: Vzemi, kar ti prinese Joso iz Metkovića; tvoja je — dota! Vzemi jo v spomin zvestega Tome!“

Poda ji roko, pogleda ji v solzne oči, stopi nem čez prag in koraka preko vrtiča na pot . . .

V sobi pa poklekne Mare pred podobo Matere božje: „Večna hvala, nebeška ti kraljica, da si me rešila!“

*

Ko posije večerno solnce skozi okna bele hišice pri cerkvi, sedi Tomo poleg svoje matere.

Mnogo resnega sta govorila. Starki se solze oči. Na mizi se blišči zlato in srebro: Tomovo bogastvo.

„Vse to je tvoje, mati! Vzemi! Drugo polovico sem poslal Mari. Kolikor potrebujem, da dojdem na morje in v novi svet, nosim s sabo. Ali jutri zarano moram odtod.“

Plakajoč in ihteč shrani mati sinov zaklad, in skupaj sta sedela pozno v noč; saj se je treba posloviti, morda za vselej.

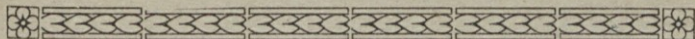
Jutranje solnce se je pokazalo na vzhodu, kjer dvigujeta v sivi zračini Prenj-planina in visoki Velež nad Mostarom gole vrhove proti nebu. Tomo stoji na vrhu, kjer se vije cesta preko gore do Dubrovnika.

Iznova pogleda proti jutru. Pred njim se širi Utovo blato, prostrano jezero neretvinih voda in morskih va-

lov; kričeče jate divjih rac in gosi poletavajo nad vodami. Po pečevju pevajo kamenice jutranjo pesem; daleč na vzhodu se vidi v ranem somraku Metkovič, in v čarobni senci kipi na robu doline samotna pečina . . .

Žalostno gleda Tomo tja, kjer mu leži vsa sreča življenja kakor v grobu; potem koraka počasi mimo stare avstrijsko-turške mejne sohe proti Neumu v kleški pristan.

S prvo ladjo hoče zapustiti domovino, da si poišče in morda najde tolažila v daljnem svetu . . .

Roški biser.

I.

„Poglej prekrasno dekle med mirtami! Kakor mlada vesna stoji in gleda po modrem zalivu. Kako jasno ji je čelo, kako se ji beli vrat izpod zlatorjavih kit! V temnem očesu sije nebo nedolžnega srca; mila lica cveto kakor jutranja zora na nebeških oblačkih! Lahko zakrivljenemu nosku bi rad verjel, da so Rimljani nekdam ustanovili pristanišče Rože! In otroška ta usta, milejša so od iztočnih rož! Srečen, kdor . . .“

„Za Boga, Rihard, molči vendar! Pojdiva rajši k nji, da nama pove, kje je pot na zapadno stran polotokovo.“

„Oj, ti preprosti človek,“ huduje se prvi, „tolika lepota ti ne gane srca!“

„Kako li, Rihard, ravno jaz jo uživam z vsem čuvstvom; toda pripovedovati ne morem, kar umeje samo čuteča duša!“

„Glej ga učitelja! Treba ni, da me tako zavračaš!“ reče Rihard. „Pojdiva torej k dekletu in vprašajva jo, dasi bi rajši sedel tukaj in do skrajnega dne užival ta prizor. Toda žrtvovati se moram, zakaj sam se ne moreš pomeniti ž njo.“

„Žal! Sedaj šele vidim, da se moram priučiti temu jeziku!“ reče vitko rasel mladenič.

Rihard, prava umetniška osebnost, iskrih oči in smehljajočih ust, pogleda ga osupel in se čudno nasmehe.

„Ta divjaški jezik!“

„Zveni prav prijetno,“ ustavi ga Hugon. „Jako mi je žal, da nisem tega vedel že prej. Toda kaj le vidi dekle na morju?“

Postaneta za mirtami in se ozirata po pristanišču. Ladjica se bliža bregu in v nji nekdo pozdravlja z roko.

Ko je že blizu brega, vzklikne dekle: „Pozdravljen, Marino!“ Dasi skoči ondi mlad, čvrst junak na noge in miga z roko, naj ostane, vendar steče deklica proti vasi in tudi ladjica krene tja.

Ko šine mladenka mimo prijateljev, katera ugleda šele sedaj, oblije jo rdečica. Toliko da jo Rihard pozdravi — že je utekla.

Potujoča umetnika prehodita na dobro srečo polotokovo severno stran in zavijeta proti bregu.

Brezmejno morje se širi pred njima; čarobno izpreminjajo valovi svojo barvo in šumljajo okoli brežnih pečin.

Na zapadu se potaplja zlatordeče solnce v morje. Svetla proga se vzpenja po valovju od brega do tonečega solnca in ko je že utonilo, razletavajo se svetlobeli žarki po zapadnem nebu.

Vrneta se proti selu, kjer sta se ustavila za nekoliko dni, da bi narisala najlepše morske pokrajine.

Rihard sicer spotoma vedno govori po svoji navadi, toda Hugon mu ne odgovarja; po glavi mu roji spomin na ono dekle med mirtami.

Pred prvo hišico na morski strani vidita ono mladenko iz mirtovega loga, pogovarjajočo se z mladim trgovcem, katerega sta uzrla v ladji.

V selu čujeta, da je Marino Bondin zaročenec ljubeznive Evdoksije, ki jo splošno zovejo „roški biser“. Imovit je sicer, toda prav tako zapravljiv in malopriden; vedno

streže le po veselicah, srca je nestanovitega, in tako čujeta še mnogo lepih svojstev, ki jih ženstvo rado pripenja sliki kateregakoli sosedinega snubača. Saj tudi roditeljem ni po volji, ali dekle ga hoče imeti in ne morejo se ji upirati.

Ves večer je premišljal Hugon o Evdoksiji. Vedno mu je pred očmi in ne more se ubraniti bolealnemu čuvstvu, da je tako mlada že nevesta.

Naslednjega dne se seznanita naša prijatelja z starim Nikeforom Vladičem, očetom Evdoksijinem.

Italijanski se Hugon za silo razgovarja z njim in prijazni stavec, umirovljen ladjevodja, povabi ju k sebi, da si ogledata njega bogate zbirke, katere je donesel iz morskih pokrajin vsega sveta.

Jako vljudno ju sprejme Evdoksija, saj mora častiti očetove goste.

Hugon se danes ne zanima mnogo za tuje orožje in druge inozemske stvari; njega oko se vedno ozira po gibčni deklici, ki na materino zapoved pripravlja sadje, slaščice in žarečega vina.

Toliko živahneje se razgovarja Rihard s starim mornarjem in ga po vprašanjih in pristojnih ugovorih sili, da pripoveduje o svojih potovanjih.

Ko sede pri mizi, nikakor ne umolkne stari Vladič, nego jima čimdalje živahneje opisuje nekdanje svoje dogodke.

Tako jim hitro mine čas. Zaslužni kapetan se je vselej rad pogovarjal s potniki, torej prosi tudi danes, naj blagovolita mlada „Evropca“ le često prihajati v njegovo hišo, kjer ju bodo vselej radostno sprejeli. Posebno Rihard se mu je prikupil, Hugon pa je bolj ugajal ženama.

Umeje se, da prijatelja nista zamudila prilike, zahajati k Vladičevi rodbini, in sicer tembolj ne, ker je Evdoksijin ženin po trgovini odpotoval v veliko mesto, kar je Rihard napol nagajivo povedal svojemu prijatelju.

„Hvala Bogu, da se z Evdoksijo lahko razgovarjam tudi francoski,“ reče nekega dne Hugon, ko se bližata Vladičevi hiši.

„Hugon, menda veš, da je nevesta?“ odgovori tovariš resno. „Ne nadejam se, da se ji hočeš utihotapiti v srce.“

„Ne boj se; proučujem samo njeno čarobno lice in ustvarjam v mislih sliko, kateri bo ona glavna oseba.“

Rihard mu ne oporeka. Samo na tihem mrmra Horacijevu: „Sunt quos auriculo pulverem Olympicum collegisse iuvat . . .“ in „Vsakogar veseli svoje . . .“

„Kaj meniš?“ vpraša ga Hugon.

„Samo to, da je vsaki sliki treba glavne osebe, ničesar drugega,“ odvrne mu oni; saj je videl in vedel, da je v prijateljevih mislih Evdoksija že davno glavna oseba . . .

Istega večera se sprehajata z Vladičevo rodbino in njenimi znanci na morskem bregu. Rihard se je prijel starega Nikefora Vladiča, Hugon pa je slučajno vodil Evdoksijo. Razkazovali so domačini tujcema sosedne griče in gore, pristanišča in vasi.

Na vzvišenem prostoru postoje. Ves širni zaliv zunanjih Bok leži pod njihovimi pogledi.

„Vso drugačno sem si mislil južno Dalmacijo,“ vzklikne Hugon, „zlasti Boke. O teh resnično čarobnih krajih niti sanjal nisem!“

„Videli boste še mnogo lepega“, reče deklica živo, vesela, da tujega gospoda toliko zanima njen rojstni kraj.

„In ako mi vi vse razlagate, bo mi stokrat mileje,“ pritrди Hugon z jasnim pogledom.

Nato stopata za družbo na severno stran. Med mirtami in visokim grmovjem južnega raja, ki ravno cvete kar najlepše, ju vodi pot.

Prav ko solnce zahaja, stoji družba na severnem kraju Luštica. Ondi gledajo blesteči prizor zahajajočega

solnca in se potem vrnejo k beli kapelici vrhu hriba, kjer se najlepše vidi po vsej okolici — globoko v tivatski zaliv, za katerim se dvigajo v sivi dalji pleše glave orjaškega Lovčena, črnogorskega velikana. V mraku se razprostira pred njimi obrežje ercegnovske in tema krije luko in polotok. Iz dalje oznanja glasen zvon večerni mir. Vrhovi skalnatih gora se žare v rumeni svetlobi; očrti vršnih ostrin se plamteč rišejo v temnomodri nebesni svod; niže in niže se spušča bliščeči zavoj. Jasno se svetijo mogočne pečevite stene, ki ločijo zeleno obrežje od kamenitega sveta. V zlatem odsevu se dviga starodavni razrušeni grad nad mestom; celo pozidje morske trdnjave vztlji od čarobnega ognja. Kakor jasni rubini plamte dolge vrste visokih oken na nasprotnih hišah, in ves ta divni prizor se zrcali v morski gladini.

Molče stojita Evdoksija in Hugon drug pri drugem; kakor presenečena gledata gore, dokler se žar ne umakne za vrhove, kjer se stopi v bledosivem mraku.

Na temnem nebu se užigajo zvezde in odsevajo iz morja. Po širnem pristanišču pojema zvonjenje in mirna tišina ju obkroža. V srcih pa jima še zveni zvon blagega večera in v prsih jima še vedno plameni krasota razsvetljenih gora.

„Kako lepo je bilo to!“ izpregovori Hugon.

„Res, lepo, ali dobrega ne pomeni,“ odgovori deklica zamolklo.

„Nama vendar ne more pomeniti drugega nego dobro?“ reče on iskreno.

Dekle ga pogleda vprašaje . . . Vidi se ji, da hoče nekaj reči, ali oče Nikefor jo pokliče, da je čas iti domov.

Rihard je bil vesel in dobre volje, toda Hugon je molčal.

Ko dospejo do vasi, težko najde besed za slovo. Evdoksiji še pošepne: „Vendar niste jezni name? Smem li zopet priti k vam?“

Kratko mu odvrne: „Gospoda sta nam vselej dobrodošla.“

Priznanje ni bilo, niti vabilo, in to ga je vznemirilo.

*

„Kaj ne, ta prizor žarečih gora je bil krasen?“ reče mu spotoma Rihard. „Ali se ti ni globoko vtisnil v srce?“

„Tega prizora ne pozabim nikdar!“ odgovori Hugon in pristavi nekoliko tiše: „Vsa moja čuvstva je objela! Izgubljen sem!“

Prijatelj morda ni čul teh besed, ali pa se je delal tako, da bi zvedel kaj več. Toda Hugon molči, in tedaj gresta tiho v svoje stanovanje. —

To noč Hugon ni našel pokoja; nemirne sanje so ga mučile. Drugo jutro stopi bled k prijatelju.

Prav dobro vidi ta trpeči izraz na njegovem obličju in ga hitro pogleda. Potem reče mirno in premišljeno:

„Dragi Hugon, posloviti se morava; najin čas je pošel!“

Oni se strese; vendar se ohrabri in odgovori, da je tudi njemu po volji, ako odideta. In tedaj odločita za odhod drugi dan, ko se parobrod iz Kotora ustavi pred Ercegnovim.

Zadnje popoldne prebijeta v družbi omiljenih znancev. Ko Evdoksija čuje, da odideta, obledi, toda kmalu se vda. Bila je ljubezniva in prijazna, šalila se je z Rihardom in resno govorila z njegovim prijateljem. Ko se poslavljata, obetajo vsi, da pridejo se posloviti na prod.

Jasno jutro je, ko stopata Hugon in Evdoksija prva proti пристanišču. Govorita sicer o marsičem, toda z nežnim ženskim čuvstvom umeje deklica govoriti tako, da mu ni možno reči kaj prisrčnejšega.

Potrt stopi Rihard k Evdoksiji in reče: „Mila Evdoksija, ohranite nama prijazen spomin, dokler se ne vrneva!“

Tedaj pristopi čolnar in ju povabi naj stopita v čoln.

Na produ mahajo z robci. Srepro gleda Hugon na breg.

Sedaj se izgube ostali znanci za hišami in tožno se ozira Hugon proti mestu.

„Z Bogom, z Bogom, sladki sen!“ reče Rihard na tihem; toda prijatelj ga umeje in hud pogled mu plača za porogljive besede.

Ko pluje uro pozneje parnik mimo roškega pristanišča, stoji med mirtami, kjer sta jo prijatelja prvič ugle-dala, Evdoksija in maha z belim robcem v zadnji pozdrav.

Z ladje ji prijatelja odzdravljata.

II.

Minilo je nekoliko mesecev.

Za poletje je bila odločena Evdoksijina poroka.

Zvedel je Marino marsikaj, kako vljudno se je vedla njegova nevesta proti tujcema, in vzbudilo se mu je nekovo neprijetno čustvo, dasi za ljubosumnost ni imel pravega vzroka. Toda gledal je nevesto nekako neje-verno in zahteval, da se določi dan poroke.

Ali odurno, strogo vedenje njegovo, toli različno od vedenja onih tujcev, strašilo je deklico in odlagala je s poroko od dne do dne, od tedna do tedna, pri čemer so jo radi podpirali roditelji.

„Pomlad je minila in še ne vem, kdaj hočeš stopiti pred oltar,“ deje nekega dne Marino. „Toda dobro vem, zakaj se braniš. Oni tujec ti roji po glavi. Ali ni tako? Povej!“

„Hugon, misliš? Kakor brat mi je drag!“ odgovorila mu je mirno, saj sama ni vedela, da ji je mnogo, mnogo dražji . . .

„Prepričaj me in privoli, da se kmalu poročiva.“

„Počakaj še, Marino, potrpi do jeseni!“

Razvnet se obrne Marino in odide na prod . . .

Hugon je dopisoval pogostoma.

V nekem listu je govoril o hrepenenju — o ljubezni in prosil Evdoksijo, naj mu odpiše, ali jo sme priti pozdravit, svojo nevesto, zakaj tako ne more živeti dalje; želi si odločnega odgovora.

Od neizmerne boli se je takrat sklonila Evdoksija. Največja sreča, združitev z njim, bila je tako blizu, bila je v njeni moči in vendar še misliti ni smela nanjo!

Odgovorila mu je preprosto, da ji bije srce zanj kakor za milega brata, toda — Marinu je dala besedo, kateri se ne more izneveriti. Z lažjo na ustnih da ne more stopiti pred oltar. Naj se je prijazno spominja, naj bode prav srečen daleč od nje.

Obšla mu je torej prošnja; ali poznala se je vsaki besedi notranja bolest, da se mora odpovedati njemu, in to je povzročilo, da je sklenil Hugon odpotovati na jug, kjer se mu morda posreči . . . Niti domisliti si ni mogel, kaj; gledal je samo, da kar najhitreje dospe na morje in v daljni kraj.

V tem je Marino privolil, dasi ni mogel prikrivati svoje ljutosti, da se poroka preloži na pozno jesen.

Evdoksija je bila sicer odločena, da mu poda roko, toda želela je kolikor moči odložiti oni čas; marsikaj je čula sedaj o ženinem življenju, kar ji ni prijalo. On sam se je delal vedno radostnega in je dostikrat prihajal na polotok, kjer je našel nekega dne — nepričakovanega tujca. Hotel se je pokazati izobraženega moža, zato ga

je vljudno pozdravil. Bil je tolikanj dobre volje, da si je deklica vesela oddehnila, zakaj bala se je neprilичnosti.

Na videz prijateljski se poslovil prvi večer.

*

Ko pride Marino pozno zvečer v mesto, napoti se v gorske ulice, držeče proti gorenji trdnjavi, stopi v nizko hišico in vpraša, ali je Mijat doma.

Medel, visok mož prežečih oči mu stopi naproti: „Kdo je?“

„Jaz, dragi Mijat. Rad bi govoril s tabo. Ali si sam?“

„Aha! Gospod, stopite v sobo; tu naju ne čuje nihče.“

Marino gre za njim v slabo razsvetljeno, zatohlo sobo. Tam sede na razdrapan stolič, potegne steklenico iz žepa in jo poda onemu.

Ko jo Mijat vedno iznova nastavlja na usta in srka žgočo tekočino, razlaga mu Marino svoje namere in mimogrede tudi njih vzroke, pri čemer oni časih prikima, nateza in gubanči obrvi, češ, da je s tem zadovoljen, z onim pa ne.

„In dvajset zlatov mi daste?“ vpraša naposled.

„Dvajset težkih zlatov, ako dobro izvršiš svojo nalogo; toda kmalu mora biti!“

„Zadovoljni bodete. Imam tam na oni strani —“ rekši pokaže proti zapadu — „prijatelj, ki mi radi pomorejo; ali temu treba časa in novcev!“

„Novcev dobodeš, kolikor treba, ali časa mi ne trati,“ reče Marino.

„Stalo bode dosti. To je izvrsten izum. Videl sem nekdanj enako stvar. Lahko jo priredim, kjerkoli hočete; o določenem času zdrsne vzmet, počí, in največje ladje se razprše v zrak! Toda za vaš namen potrebujemo majhne stvari; ne mnogo hrupa in samo sprednji del

ladjin, pravite? — To bo težko delo! Koliko mi nastejete na roko?“

„Za sedaj sto goldinarjev,“ reče Marino in odšteje denar na mizo.

„Tedaj mislite resno?“ reče oni in oko se mu zaiskri. „Ali stvar je draga, jako draga in dodati morate še toliko. Treba mi jih je tudi za pot. Odriniti moram v Bari na Laško in odtod moram dolgo potovati po kopnem, da pridem do prijateljev, in ti bodo tudi zahtevali nekaj.“

„Dobro, evo ti še sto goldinarjev in glej, da se vrneš najkasneje začetkom prihodnjega meseca. Vidiš, osmega kimovca mora oni stroj izpolniti svojo dolžnost!“

„Dà, dà, na malo Gospojnico. — Dvajset zlatov mi hočete dati?“

„Gotovo, ako se ti posreči.“

„In ako ne?“

„Vešala!“ pravi Marino zaničljivo in se odpravlja.

„Obljubite mi jih trideset!“ prosi Mijat preponižno, „in videli boste čuda.“

„Bodi; toda ako izpregovoriš o tem besedico, glej ta samokres! Te svinčenke prejmeš, da te glava ne bo nikdar več bolela!“

Prestrašeno pogleda Mijat grozečo cev. „Ne bo treba. Dobro vam poslužim.“

Ko odide Marino, prešteje Mijat denar in ga zadovoljen vtakne v žep.

„Tako, vas imam, drugi pa še pridejo. Le počakaj, trdoroki lakomnik! Kako dobro, da imam oni vražji stroj pri sebi in da umejem, kako je ravnati ž njim! Na Laško pojdem, ali pa tudi ne. V Dubrovniku lahko živim dva tedna veselo, da bo kaj!“

Tako je govoril Mijat, izpil steklenico in se vrgel na ležišče.

Na Lušnici pri Rožah so živeli po starem običaju.

Hugon je prihajal k Vladičevim, risal je in pripovedoval, Evdoksija pa ga je poslušala. O zadnjih svojih listih nista govorila; toda čuvstva je ovajalo oko, in marsikdaj se je Marinu nagubalo lice, ki je bil pogostoma navzoč. Toda pravega vzroka tožbi ni imel, ker je bila prav sedaj Evdoksija proti njemu tolikanj ljuba, kakor še nikdar; proti Hugonu pa se je vedla, kakor proti bratu ali dobremu prijatelju.

Pogostoma so se poskušali v pristanišču, kdo je urnejši in kdo bolje vlada jadrom in krmilu.

Veseli so bili teh voženj tako, da so si izmislili za prihodnji praznik veliko jadranje na prosto morje, kjer se naj odloči, komu gre prva pohvala.

To je bilo novo delo našemu prijatelju. Stari ribič ga je poučeval, kako je ravnati z jadri in krmilom, in dostikrat sta ostala vse popoldne na morju; na večer pa mu je še stari Vladič naročal to in ono in ga pripravljal za veliko borbo.

Ko se je vožnji že bolje priučil, povabil je nekega dne Evdoksijo in njeno mater na ladjo. In to je bilo zlo. Marino se je tresel od jeze, in ko so se vrnili z morja, je očital Evdoksiji vpricho vseh njeno vedenje rekoč, da mu ni po volji, ker pušča ženina samega in se vozi s tujcem po morju. Toda oče Nikefor je pomiril razjarjenega moža, in neljuba nevihta je bila kmalu zdušena.

Drugo jutro prejme Marino poročilo, da ga Mijat na večer pričakuje. Zdrzne se nekoliko, toda takoj se mu oko vražje zablisne in težko čaka noči, ki mu mora naznaniti pomoček za osveto . . .

*

„Torej vidite, da ni nevarnosti za onega, ki sedi pri krmilu, samo sprednji del ladje se razruši. In čas se

da prirediti kar najnatančneje“, pravi Mijat, ko razkazuje Marinu strojček s kolesci in napetimi vzmetmi. „Samo recite, kateri dan, katero uro, katero minuto bi radi imeli. — Ali morda ne mislite več nato?“ pristavi pogrogljivo, ko gleda Marino zamišljen predse. „Saj dekle tudi lahko prepustite onemu tujcu! Kaj vam je treba žene, ko jih lahko na vsak prst dobite po deset!“

„Molči in poslušaj,“ zavrne ga Marino bledega obraza. „Na praznik ob petih popoldne bodi. Ti me v čolnu prepelješ na ono stran, in ko pojdem k Vladičevim, greš na mojo jadrnico, katero ti pokažem, in prirediš stroj. Kadar odjadramo, vozi se z menoj, da se otmem o pravem času. Toda glej, da te nikdo ne spozna!“

„Vem, vem! Meni lahko verujete! — In sedaj plačilo!“

„Po dovršenem delu!“

„Gospod, onadva stotaka nista bila dovolj. Dajte še kaj!“

„Vraga! Koliko še hočeš?“

„Petdeset goldinarjev še in moje plačilo! Ljubše mi je, ako me prej plačate; Bog ve, ali se kesneje še domislite te malenkosti!“

„Lupež! Treba me ni opominjati, saj sem ti prinesel plačilo. Evo ti dvajset zlatov!“

Željno seže Mijat po njih in jih pregleda.

„To je premalo. Za to ne storim ničesar.“

„Daj pa meni, storim sam!“

„Ne, tega ne umejete. Tedaj, kadar se posreči, kar namerjate, daste mi znova dvajset zlatov.“

„Deset, ne jednega več. Kakor hočeš. Ali si mi poslušen, ali mi pa vrni novce. In ni mi treba tvoje pomoči!“

Rekši seže na mizo, kjer še leži denar.

Mijat ga pokrije z roko: „Ne, ne, pustite; vse vam storim.“

„Tedad veš, kar je treba. Bodi oprezen!“

„Ej, ne pravite mi tega! Z Bogom!“

Marino odide. „Sedaj se veséli, krasna nevesta!“ reče pri sebi. „Ne on, ne jaz — omožiš se na morskem dnu.“

V sobi pa pospravlja Mijat novce in govori za Marinom:

„Sedaj te imam v pesti! Sedaj se mi boš pokoril za to, kar si mi storil pred petimi leti, ko si me tožil zaradi tatvine! Ali misliš, da sem pozabil? — In kaj sem ti vzel? Sodček rakije za grlo! — Tvoje novce imam, za to prejmeš mojo osveto! Onih deset zlatov ti darujem!“

Smeje skrije nevarni stroj pod posteljo.

„Kaj so meni storili Vladičevi?“

Sedaj se zamisli. Nekako zadovoljna radost ga obide, ko reče:

„Ali bo to veselje!“ —

III.

Jasno jutro je napočilo osmega kimovca.

Hugon je pohajal po brdovju. Gnala ga je neka notranja sila, da se je posvetoval sam s seboj. „Česa še iščem tukaj? Evdoksije ni moči pripraviti do drugih misli in sam živim čudno zaničljivo!“

Kri mu šine v lice, ko tako pomišlja, in odloči se odpotovati. Ali zdajci se domisli: „In kaj bode z Evdoksijo?“ Toliko se ga je privadila, da bi zelo čutila njegovo odsotnost, pogrešala bi ga in žalovala! Zato je trdno uverjen, da mora ostati.

Več dni je že trajal notranji boj, ne da bi mogel ukreniti kaj pravega. Sedaj pa sklene, naj odloči Evdoksija sama, ali ostane ali ne.

Ko se vrne v vas, zbirajo se baš v pristanišču ovenčani čolni in z mrčjem pokrite ladjice, da odrinejo proti Sutorini k beli Marijini cerkvi. Ostali roški stanovniki pa postajajo pred hišami in gledajo za odhajajočimi znanci.

Evdoksija je stala na balkonu, čegar ograja je bila odičena s cveticami in oleandri. Ko jo Hugon ugleda, pozdravi jo, trdno odločen, naj precej razsodi o njegovi nameri.

Napoti se v njeno hišo, kjer ga sprejme prijazno, kakor vselej, in ga za roko odvede na balkon.

Kakor temnomodra planota se razprostira pred njima morje, samo krožci lahnih valov se blišče v svetlem solncu. Ladje na jadra in na vesla orjejo po valovju iz vseh krajev. Petje in radosten smeh se razlega ž njih, in mogočno pluje med njimi proti Kotoru parobrod, kakor bi plaval labod skozi goste vrste kričečih rac.

„Tam plove ladja, ki me morda že jutri odpelje,“ reče Hugon nalahno.

Evdoksija se zgane.

„Kaj, oditi hočete?“ izpregovori s tresočim glasom.

„Rad bi ostal pri vas za vse življenje! Toda čemu? Bodiva si odkritosrčna. Znano vam je, kako vas ljubim . . .“

„Nikar! Ne govorite dalje, ljubi Hugon“ — prvič ga je nagovorila po imenu — „ne težite mi duha, ki je itak žalosten dovolj. Usmilite se me in ostanite mi prijatelj kakor do sedaj — o potovanju pa ne govorite.“

„In vendar moram!“ reče Hugon, umikaje se njenemu pogledu. „V strastnem, nekoristnem boju se mučiva in oteti se ne moreva, dokler ne opustite nesrečne misli, ki vas samo trpinči . . . Marina ne ljubite in vendar mu hočete podati roko!“

„Ako tako mislite, je seveda najbolje, da odpotujete“, seže mu deklica tožna v govor. „Morda je bolje — za vas, ako me pustite samo.“

Bledo je njeno lice, oko žareče in brez solza.

„Ali za Boga, kako temu pomoči, Evdoksija? Čujte me, recite odkrito Marinu, da ga ne marate, da mu ne morete biti žena!“

„Ne, ne! Obetala sem mu, in ako me ne oprosti sam, tedaj se ne morem oteti teh spon. Oprostil pa me ne bo, dasi mi umira srce. Na svojo pravico se opira in ni ga človeka, da bi mu jo ovrigel, kaj li jaz!“

„Ali to je nečloveško! Saj se mu niste prodali z dušo in telesom!“

„Nevesta se ne sme izneveriti obljudi. Nikdo bi me ne pogledal!“

„In svojega življenja srečo hočete žrtvovati pred sodku, prenačljeni besedi, dasi proti volji svojih roditeljev? Mlado življenje bi vpregli v jarem, ki vas bo težil vse življenje? In ne samo svoje sreče, Evdoksija, vi žrtvujete tudi srečo nekoga drugega — zaradi nepremišljene zvestobe!“

„Kako me žalostite! Da bi mogla ravnati drugače — danes vam povem odkrito: da morem drugače, nikdar bi ne ućakali žalosti zaradi mene! Druga bi si izvolila smrt — jaz sprejemem trdnega srca, kar mi prinese bodoćnost, dasi dobro vem, da ima za mene zgolj tugo!“

„Tedaj vidite, Evdoksija, da je res bolje, ako grem. Glejte, kako se dviga dim iz dimnika! Jutri se vrne parobrod in me odpelje v domovino!“

„In jaz ostanem tukaj — toda pojdite, saj mora biti tako! Kdo ve, kaj bi se pripetilo! Ali loćiva se prijateljski, samo to mi obljudite,“ reće Evdoksija napol glasno.

„Nikdar te ne pozabim, ti vzorno, hrabro dekle! Nebeški Oče te blagoslovi in ti zljajšaj breme, katero sprejmeš tako svojevoljno,“ odgovori Hugon in ji stisne roko.

„Ne svojevoljno“, odgovori deklica. „Bil je čas, ko sem poznala samo Marina in se nadejala, da bom srečna z njim. Takrat sem se mu obljubila. In prišel je čas, ko sem se mu izneverila v srcu . . . Sedaj je vse končano . . . Toda pustiva te misli. Danes prebija dan, kakor bi ne bila govorila ničesar.“

„Kakor želite, Evdoksija! Žalovati nama bo seveda še časa dovolj.“

„Pojdite sedaj, da pomagava očetu urediti našo ladjo. Kako se veselim popoldanske vožnje! Zadnje moje veselje bode . . . Kje boste jutri obsore?“

Predno ji more odgovoriti, odvede ga v bližnjo sobo, kjer stari kapetan preizkuša vrvi in naroča nekemu mornarju, kako je opraviti čolne.

Kmalu pride tudi Marino.

„Kaj pa delate tukaj? Čemu te priprave? Evdoksija in vi se peljete z menoj na moji ladji!“

„Dobro,“ reče Hugon posiljeno vesel, „z menoj pa se popelje mati. Radoveden sem, katera ladja bo prva!“

Lahke, svetlosive meglice so legale po vrhovih golih gora, znak, da po zračnih višinah prevladuje sever. „Burja visi na gorah“, govori ljudstvo. Hladen vetrič je pihal od severovzhoda čez zaliv, ko so popoldne odrinili štirje čolni po morski ožini proti prostemu morju, kjer so se postavili v vrsto.

Na levem krilu je stala Marinova jadrnica. Na sprednjem predelu je sedela Evdoksija, na krmilu stari Vladić, Marino pa se je bavil z vrvmi pri jadrnih in se razgovarjal z nevesto.

Na drugi ladji sta bila Hugon in Evdoksijina mati z nekim ribičem; dalje sta došli še dve jadrnici iz Rož.

„Pred vetrom tja!“ vikne kapetan.

Jadra se razpno in čolni zdriče po valovih, kamor jih žene vetrič. Tako plujejo skoro v premi črti; kar Marino neokretno nategne vrvi in zavrne jadra tako, da krene njega ladja proti bregu.

„Kaj pa je?“ vpraša Vladič.

„Vrvi so se zamotale,“ odgovori Marino. „Pojdite, oče Nikefor, uredite jih zopet, dočim bodem jaz vladal krmilu.“

„Dobro! Pa drži naravnost in krepko, da pridemo zopet v vrsto!“ reče starec in se mu umakne.

Evdoksija sedi mirno na sprednjem kraju. Samo nekoliko odgovarja Marinu, ali zaradi vetra ga ne umeje dobro. Bleda je, in nje oko pogostoma zre na ladjo, kjer je njena mati.

Sedaj je kapetan uredil vrvi. Sedel je sredi ladje, čvrsto jih nategnil in zapovedoval onemu na krmilu.

Tedaj pogleda Marina. Bled kakor stena je in lice mu je razrito od notranjega strahu.

„Kaj ti je, Marino?“ vpraša ga Vladič sočutno.

„Nič posebnega. Glava me boli!“

„Ali naj krenemo k bregu? Morda ti odleže!“

Marino pogleda na uro: „Ne, ne; le dalje v istem teku!“ reče s tresočim glasom.

„Toda ti nisi zdrav,“ ugovarja kapetan.

„Ej, nič ni, skoro preide. Le dalje!“

Vladič nategne vrvi in krene tako, da se veter na vso moč upre v napeta jadra; kakor ptica leti ladjica, pustivši vse druge za seboj.

„Urá!“ zazveni z drugih ladij. Evdoksija vihti z robcem, Marino sname klobuk in pozdravlja — zdajci zamolkel pok, in s strašnim krikom šine Marino z deskami vred kvišku; krmilni del ladje je razrušen, sprednja

polovica pa odleti po površini tako, da se stari kapetan zvrne v morje. Evdoksija se pridržuje na skrajnem robu.

Kaj se je pripetilo? Nikdo si ne more pojasniti nesreče, toda vsi hite na pomoč. Kapetana ujamejo iz valov, ali Evdoksija je izginila z ladjinim delom vred.

Hugon sleče gorenjo obleko in preži, kje se kaj prikaže. Zdajci ugleda nedaleč Evdoksijin robec, s katerim mu je prej odzdravljala. Hitro skoči v morje in plava proti njemu. In kakor bi mu hotelo nebo poplačati srčnost, prikaže se deklica na površini. Hugon jo hoče prijeti, ali Evdoksija se brani, rekši: „Sama splavam do ladje; pomagajte mi le, da pridem vanjo!“

In skoro potem sedi poleg prestrašene matere. Sedaj, ko je minila nevarnost, joče se na tihem, ne vedoč zakaj.

V tem iščejo drugi Marina. Toda nikjer ni videti sledu, le morje je rdeče od krvi. Ladjica z Vladičevo družino krene domov. Nem sedi stari Vladič; srčna žalost ga je obšla. Noge ga bole, sam ne ve, kaj ga je toliko dregnilo, da jih ne more iztegniti. Tudi mati je kakor okamenela od strahu. Ribič na ladji vesla urno, in Hugon ga podpira na vso moč. Njegovo oko zre ljubeče na blede Evdoksijo. Ko se približajo pristanišču, obledi deklica še bolj, naposled se nasloni na mater in omedli. Brzo jo preneso v hišo; tudi kapetan ne more sam hoditi.

Hugon pošlje po zdravnika in v tem ukrene, kar je najpotrebnejše. Očeta in hčer, ki se kmalu zopet zave, morajo spraviti v posteljo.

Hugon prime deklico za hladno roko in jo iskreno pritisne na srce; Evdoksija ga tožno pogleda, potem zamiži.

V tem času je odšlo mnogo čolnov iskat Marina. Ko se vrnejo proti večeru, so našli Marina mrtvega in strašno razkosanega.

Odpeljali so ga v Ercegnovi.

Ona „mala stvar“ Mijatova je bila spravljena pod krmilom in storila svojo dolžnost o zaželjenem času. Toda uničila je njega samega, ki jo je naročil; oni pa, katerim je bila namenjena poguba, so oteli življenje.

IV.

Nezgode ni bilo moči pojasniti. Očitno se je namerjalo zločinstvo; toda komu je bilo namenjeno in kdo ga je povzročil, tega se ni mogel domisliti nikdo. Ako je vedel Marino zanje, vzel je tajnost seboj v grob. Tudi sodna preiskava, ki je bila Hugonu jako mučna — zakaj vedeli so o njegovi srčni zvezi z Evdoksijo — ostala je brezuspešna. Dokazala pa je brezdvomno, da ni bil Hugon v nobeni dotiki z zločinstvom.

Evdoksija ni zbolela. Zdravi duh, krepki njen život sta jo ubranila boleznim. Slabše je bilo kapetanu, kateremu so se noge zelo pobile. Vendar je tudi njega tolažil zdravnik, da kmalu okreva.

Kakor prej je zahajal Hugon tudi sedaj k Vladičevim. Ali Evdoksija se mu je boječe izogibala, in sam je predobro cenil njen notranji boj. Moral se je pa tudi ozirati na sosede. Torej se je sedaj, ko ni bilo več nevarnosti ne za očeta, ne za hčer, odločil, da odpotuje na sever.

Evdoksijo naprosi zadnjega razgovora. Deklica ga prijazno sprejme, prime ga za roko in mu iskreno pogleda v oči.

„Prav je, Hugon, da odpotujete. Sedaj vas ne zaviram več. S starimi spomini moram sama dognati boj. — Kdo bi si bil mislil kaj takega!“

„Pustiva minuloost, draga Evdoksija, govoriva rajši o bodočnosti.“

„Nikar, nikar, ničesar o tej, sedaj ne!“ brani se ona. „Ko bodete doma, spominjajte se me in pišite mi, kako živite. Tolažilo me bo v tej samoti!“

„In kadar pozabite starih vezi, ali smem priti po vas, po nevesto svojo?“ reče Hugon iskreno.

Evdoksija stoji nepremično, nato povesi oko in reče polglasno:

„Vrnite se in sprejmite srce, ki vam je tako zvesto, tolikanj vdano!“

Solza ji priigra v oči in obvisi na temnih trepalnicah, ko se mladenič skloni k nji in jo rahlo poljubi na čelo.

„Sedaj odpotujem lahkega srca!“ vzklikne Hugon radostno. „Poslavljam se v svesti, da se skoro vrnem. Z Bogom, ljuba moja, in pričakuj me!“

Žalno in vendar veselega srca zre deklica za njim, obrne se proti podobi pomočnice Marije: „Blagoslovi ga na poti, ti zvezda morja! Ohrani ga, saj je vse moje veselje na zemlji!“

*

Jesen s svojimi plohami in viharji je minila. Pogostoma so morale ladje iskati zavetja v varnem pristanišču Rož in čakati, da se jim posreči prepluti ožino, ki drži iz Boke na širno morje.

Nastopila je zima. Gole višine strmih gora so se lesketale v bliščeči snežni krasoti, obrežje pa je zelenelo kakor spomladi.

Stari Vladić je popolnoma okreval in Evdoksija mu je pomagala vedno znova čistiti in urejati njegove zbirke. Vsa družina je živela večinoma zase. Hugon je dopisoval često, in ko je prijadralo novo leto v deželo, je naznanil, da skoro pride po svojo nevesto.

Evdoksija se je v tem času razcvetela še krasneje. Otroški obraz je sprejel vzorni odsev ženske resnosti:

iz neizkušene deklice je vzrastla ljubeča žena in srčno vesela je pregledovala zaklade, ki so se pripravljali za poroko. Mati pa je delala po svoji mirni navadi in učila hčer vseh potreb, ki lepšajo dom in omiljujejo domačnost.

Nekega jutra stopi stari kapetan k hčeri in reče:

„Bil sem gori na Brdu. Parobrod se že vidi.“

„Tedaj pojdi z mano, oče, pojdi, da pozdraviva njega!“

Rekši odvede očeta na ono mesto, kjer je nekdanj — napol otrok — pozdravila Marina in kjer je pozdravljala odhajajoča prijatelja. In sedaj, ko krene parobrod v mogočnem krogu skozi ožino, ne more se ubraniti solzam. Z robcem vihra, in glej, na kraju ladje enako nekdo vihti bel robec; ihte se privije deklica k očetu: „Oh, oče moj, kako sem srečna!“

„Kakor si zaslužila, ubogo dete!“ izpregovori Vladić ginjen in jo pritisne nase. „Vendar glej, še nekdo drug pozdravlja: To bode moj Rihard! — Pojdi, da ju slovesno sprejmemo.“

Še nekoliko mahljajev z robci, potem pa hitita domov: v jedni uri morata dospeti prijatelja.

Vsa vas je na nogah, ko se razširi ta novica. Vsi hočejo pozdraviti obljubljena potnika na produ, tudi Evdoksiji na veselje, zakaj „roški biser“ so čislali vsi.

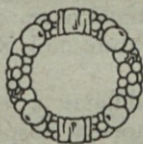
Sedaj se približa ovenčana ladja, katero je poslal Vladić po prijatelja, sedaj prisloni, sedaj skočita Hugon in Rihard na kopno. „Dobro došla!“ pozdravljajo ju vsi. Stari Vladić iskreno objame svojega sinovca in tudi Rihard čuti njegov objem. Potem ju odvede v hišo k ženam.

„Evdoksija!“ — „Hugon!“ vzklikneta oba hkrati. Hugon objame nevesto in ona skrije glavico na njegovih prsih . . .

Na poročni dan vstane pri obedu Rihard in krepko napije novoporočencemā. Pripoveduje, kako je njegov prijatelj ustvaril krasno sliko, kateri je našel pred leti v tem kraju glavno osebo — mlado deklico, sedanjo gospo Evdoksijo — in kako izvrstno se mu je posrečila ona slika, vidi se danes, ko si je pred oltarjem na prsi pripel „roški biser“!

Vsi vzkliknejo: „Živela! Na mnoga leta!“ in po vasi in po klancih pokajo samokresi, da leti majnik po vsem zalivu, in dolgocevke grme, da odmeva jek od vseh pečin . . .

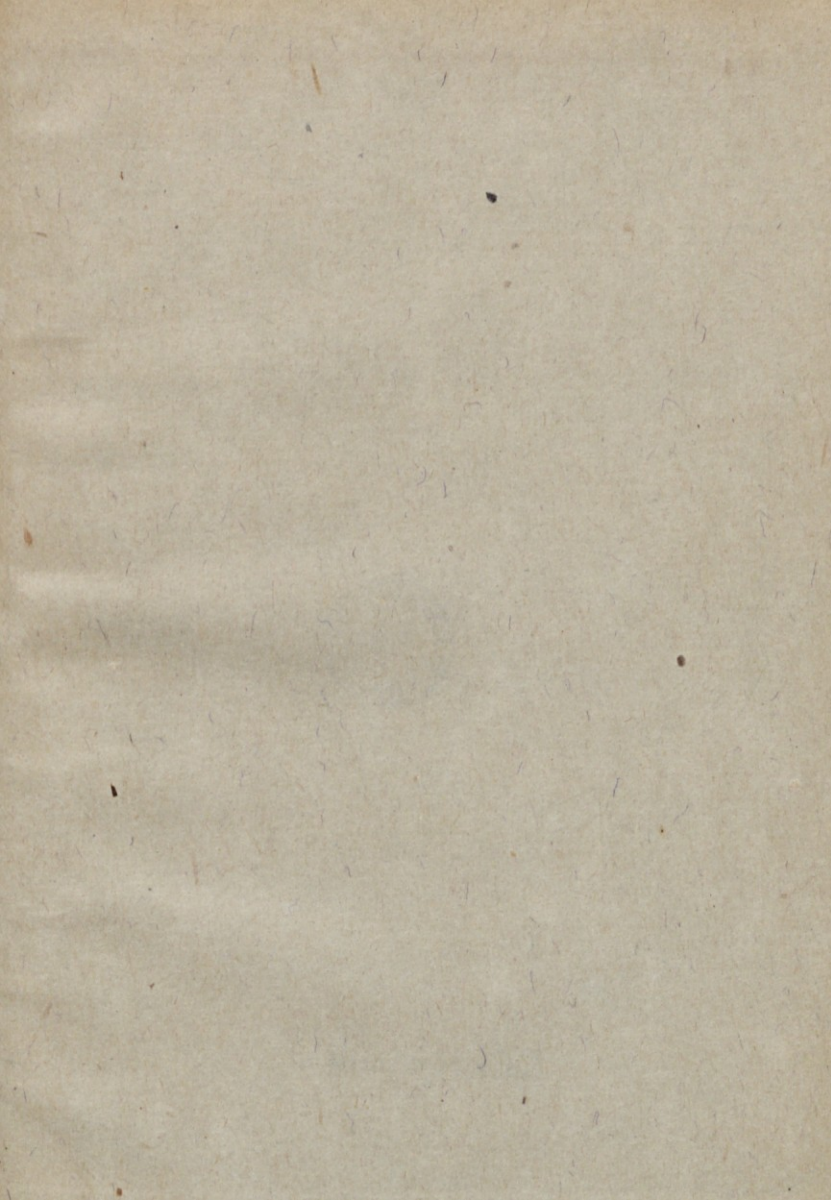
Taka je navada pri tem južnem narodu!

Vsebina.

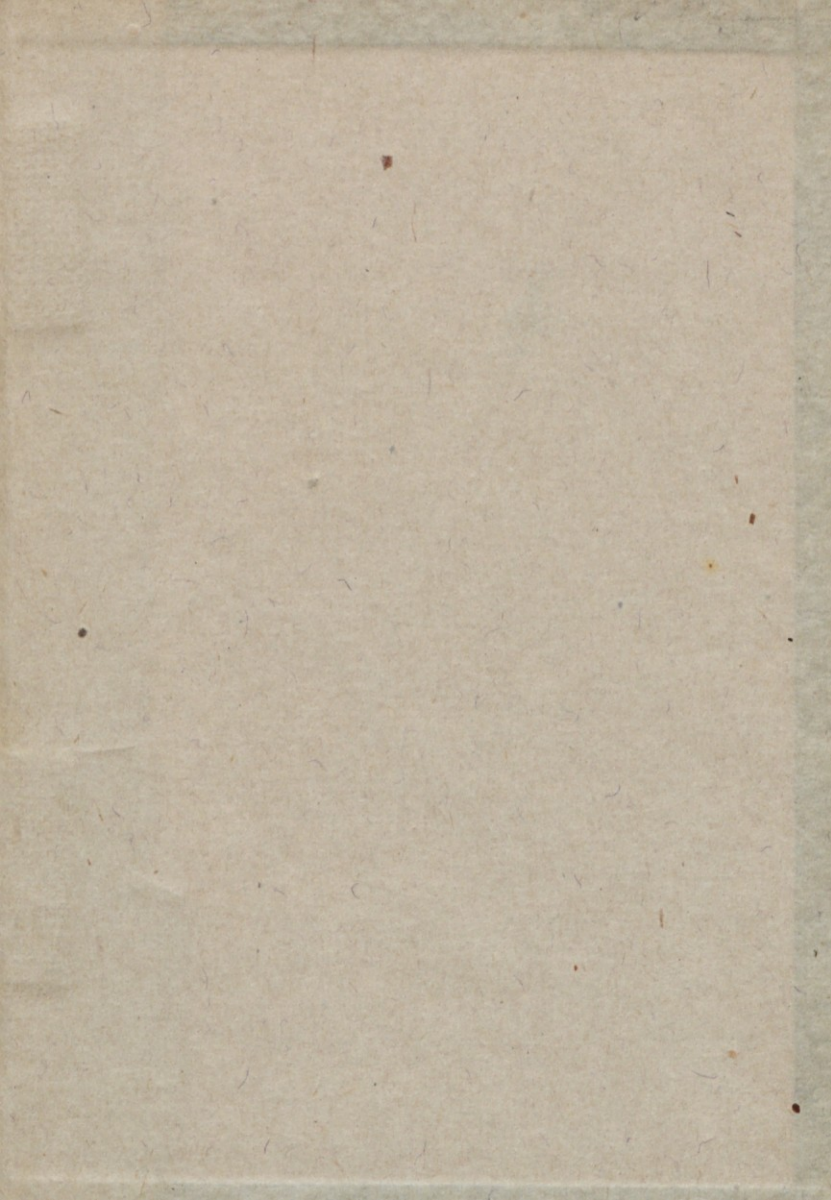
	Stran
Stipo	1
Gljevski pastir	13
Težavna rešitev	24
Kamenito srce	39
Stari ribič	46
Križ ob poti	54
Ljubil in izgubil	63
Roški biser	73

23

ŠK v Mariboru

Oddelek za razisk. dejavnost
Ca

150

886.3-32(081)

7319830279

OSREDNJA KNJ. CELJE

COBISS